

84(2=632.1)6

A285

АРЖАН АДАРОВ

ТӨРӨЛ ЈЕРИМНИН САЛЫМЫ

ҮЛГЕРЛЕР, БАЛЛАДАЛАР, ЭЛЕГИЯЛАР ЛА ПОЭМАЛАР

212377

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Колич. предыд. выдач _____

АРЖАН АДАРОВ

ТӨРӨД
ЖЕРИМНИН
САЛЫМЫ

Үлгөрлөр
Поэмалар
Элегиялар да
Балладалар

Горно-Алтайская

бизнесная

БИБЛИОТЕКА.

Алтайдын бичиктер чыгарар издательствозынын
Туулу Алтайдагы бөлүги · 1969

212377

84(2=632.1/6-5

С(алт)2

A285

Поэзия — ол бир улу кожон: комудалду, сүүнчлү, каткымчылу ла карыкчалду. Поэзия ол эптеп јөрмөгөн сөс эмес, кеелеген тунгдештирүүлөр, јаркынду будуктар эмес, ол терең санаа, јүректин үни, јүрүмнинг сызы, ырызы.

Бу јуунтыга калганчы төрт жылдыг туркунына бичилген үлгерлер, поэмалар, балладалар кирип јат. Олордыг төс шүүлтези — јеримнинг, албатымның салымы керегинде санаалар. Төрөл эл-јоныстыг јүрүми, јебреннег бери јуртап келген кайкамчылу јараш јерне мөңкүлик кожонның күүзиле, күүниле толо — ол бистин јүрегисте, өчпөгөн көзисте, өлбөгөн јүрүмисте. Кижн јангыс ла курсагына, боро кардына болуп јүрбей јат. Анайын јүрген болзо, ол малдаг башказы јок болор эди. Кижиге кожон, јарык, кеен амаду, солун ла јараш јүрүм керек.

Кычыраачы бу јуунтыдаг эмок, ачка-јутка алдырбас Тадинов Тийин керегинде кычырар. «Гоби-Алтай» деп поэма ажыра Алтайдыг јебрен историязыла таныжар. «Эжиктер» деп поэмадан кижининг салымының, јүрүмнинг философский учурын билип алар. Үлгерлерден дезе бистин улустыг јүрүми, айдыг тундерде Алтайдыг ак чагкыр туулары көрүнер. Мен төрөл јеримди, албатымды сүүген санааларымды, ачимчыларымды ла ырысту ижемјилеримди, көбрөм күүнимди ле чөкөгөн күндеримди бу кннгага салгам.

Мениг кннгамды кычырып, бойының билгени аайынча күүн-санаазын бичиген нөкөргө јаан быян айдар эдим. Ол мениг мынан арыгы ижиме болуш јетирер эди.

А в т о р.

ТИЙИҢ

(Поэма)

Бү поэманы Ондой аймакта Ийин совхозынын озочыл малчызына, Лениннин орденин тагынган Тадинов Тийинге, учурлап турум.

Кадрийин капчал алтай,
Каскактары учар ла кайыр,
Туйгактар алдынан таштар
Төгүлет шыңкыр, шыңкыр...
Ыраак, ыраак жабыста
Жүрекче кичинек айыл,
Кенете, телекей, токто!
Бүгүнгү күндер ундыл.
Ол тушта айылдан
Байбарак¹ баатыр чыгар.
Алып-Манашты² сакып,
Араайын ыйлап турар.
Кадрийин суу капчалла

¹ Байбарак — Алып-Манаштын эдазы, карган баатыр.

² Алып-Манаш — алтай чөрчөктин геройы.

Көбүктелип анданар.
Коркойгон баатыр бажы
Буурайып артар.
Же канадында бичиктү кас
Кадрийинди төмөн келер,
Тос көнөктү кызычак
Оны тудуң экелер.
Онын канадында бичик —
Жайнаган эрке сөс.
Өскө каандык, кийик,
Жашталган чолмон көс...
Же Кадрийин ол ло жебрен.
Жаңыс ла жүрүм өскө.
Байбарактын айылы
Бу ла өзөктө.
Эмди мында малчы
Эки карган журтайт.
Чөрчөк Јеринин тымыгы,
Чаражы мени курчайт.
Кадрийин суу каткырып,
Кадриль бийелеп ойнойт.
Көк теҗери, булуттар
Толкуларында ойлойт.
Учар туулар баштары
Айыл тунүгине карайт,
Айры муустери јайкалып,
Аңдар амыргы тартат.
Јүрекче кичинек айыл
Бүгүн Кадрийинде турат,
Анда Тадинов Тийин
Чечек эжиле журтайт.

Ол озочыл малчы —
Орден тагынган герой.
Ленин башчы сўри
Изў жүрекке коштой...
Ол — пехота, жуучыл,
Жўс катап өлгөн.
Корголжын окко кестирип,
Жўс катап өчкөн.
Је өлбөс баатыр жүрек
Ойто ло типилдеп келген,
Эки улу ороонды
Андый эрлер јенген...¹

Бүгүн туулар тымык,
Торбоктор ончо, амыр.
Казанда чараган балык,
Каткы, куучын, кокур.
«Амыры јок тагма, —
Араай Чечек унчугат. —
Ары-бери неге
Бу бүгүн секирет?
Тийинг деп мыны
Чып ла чын адаган.
Неге бу сандырап,
Атпагдап туратан.
Эй, Белке²-Тийинг,

¹ Улу Ада-Төрөл учун жууда Германияла, Японияла жуулашкан улус.

² Белке — белка дегени.

Экелген одынын сал».
«Уктым, Чечек-Цветок!
Каруузын угуп ал.
Ачынбаган тужунда
Мен «Белке» эмей.
Ачынган тужунда
Аамай «Эрлик» — дебей...
Тийинг ёрөкөн каткырат,
Кокурда не жаман?
Ол Кадрийинде Тастаракай,
Онойдо ок — каан.
— Балык бар ба, өгбөн? —
Ол чөйөө сыгырар,
Эки колын тарпайтып,
«Толтыра» деп айдар.
— Андар көп пө? — дезег,
Араай каткырар.
Түнүккө колын уулап,
«Ол жүрлеери» — деер.
А түнүк төөн көрзөг,
Энчек туулар баштары,
Туу үстүндө жылдыстар
Типилдежип тургулаар.
Айдын ак жарыгында
Та аг, та агаш —
Не де анда карарар,
Булут көлөткөзине Јогылар.
А тышкары Кадрийин суу
Та кожондойт, каткырат?
Карануй каскактарды эбирип,
Неге де комудайт.

«Акыр, Чечек-Цветок,
Аспадыг ба бүгүн?» —
Тийиң тура жүгүрип,
Ачып көрөт күбни.
«Ачыбаган немени
Канайып мыны азатан?
Бу Белке деп неме
Не энчикпей туратан?
Байа ла жаңгы сүт урдым,
Баш ла болзын мыны.
Чек ле жаш бала» — деп,
Чечек-Цветок унчукты.
«Эрезин өдүк жырттык,
Эмди сууга кирбезим.
Балык тударга болуп,
База соокко өтпөзим,
Каарып жип көр —
Кадрийин терен.
Женил болзо, бойың
Кармактап келзен».
«Je, je ыйлаба,
Балыгыңды кайдайын.
Белим оорып турганын.
О-о, канайып базайын.
Бу ла малдыг кийининенг
Базып тапкан неме не.
Сеге оржин,¹ мак,
А меге сарсу керек пе? —
Чечек чала адылат.

¹ Оржин — орден.

Чегенин быжып унчугат, —
Мен де тыг иштегем,
Тегин ойноп жүрбегем».
«Је болды, Цветок,
Бу сен кайттыг?
Керек болзо, орјинди
Сен де тагынып тургайыг.
Газеттиг кижизи,
Калак, јаман айтпазын.
Орјин блаашкылап жүрү — деп,
Ойноп бичип салбазын.
«Кайдайын мен оны, —
Каткырат Чечек-Цветок, —
Јакшы ла жүретен болзо,
Орјин не керек?»
Эжиктен тылырт эдип,
Белка-Тийинг чыгат.
Карагуйда кимиренип,
Аттарды улаарат.
Ийттериле куучындажып,
Јаан үнденет, табыштанат.
Тымык туулар ого жүк
Јаңылга да бербейт.
А Чечек эјебис
Түгенбес чайын урат.
Оттыг эпшин јанында
Шылырайт, элбендейт.
«Бу сууны тыгдазам,
Бй угулат — деп унчугат. —
Јаш кижининг сүнези
Комудайт — деп кунугат. —

Кату жылдарда бу жерде
Кабак деп кижн журтаган,
Айылына келген кижини
Адып күрүм салатан.
Он төрт жашту уулчакты
Ол мында ла өлтүрген,
Кинчеги жок баланы
Килебей сууга таштаган...
Оног ло бери тун сайын
Ол комудап ыйлап жат.
Өчбик айдын алдынча
Өскүс сүне жүрүп жат».
Карышча сынду Кабак
Эмди ундылган, чириген.
Кадрийин алтай ол бойы
Чедиргентин кееленген.
Онын ээзи болорго
Өлтүрөөчи иженген,
«Кадрийин — менин алтайым,
Келгилебе!» — дейтен.
Эмди ээ — Тнийн,
Эжиги онын ачык.
Ол ишмекчи, малчы,
Санаазы ак, жарык.
Онын содон айылы
Жүректин кичинек,
Же ол агару ла жылу,
Жүрүмде кожондый керек.
Ол улустаг албай,
Улуска жангыс ла берген.
Жууда канын, тынын,

Иште тузазын, магын...
От элбег, кызыл.
Эжик араай кылырайт.
Жакпаң, жакпаң эдип,
Тийиң капшай кирет.
«Айас жакшы күн,
Аңдаар керек — дейт. —
Чайыңнан база урзаң,
Чагым чыкты» — дейт.
А Кадрийин шуулажы
Канча кырларга жаңылат.
Жүс осту шоор
Айры-тейри жаңырайт.
Алып-Манаш кожондоп,
Кайдаар да ырайт.
Кал черүниң табыжы
Канымда жымырайт.
Чындап та сууның шуузында
Чыгара айтпаган санаа бар,
Комудалду кожонның
Коологон үни бар.
Күнүң ле оны тыңдазаң,
Күүниңе не ле табылар,
Ырап жылыйган жондордың
Ыйы да жарт угулар.

Алтын үзенгизине тебинип,
Баатыр өзөкти ширтейт.
Айды жарыткыш эдип,

Адының кулагына илет.
Мөңүң куйагы мызылдап,
Мөңкүлөргө жаркындалат.
Алты оосту амыргы
Алтайда жыгырап турат.
Же амыргы үнине
Адалар эрө турбайт.
Аргымак аттар тибирти
Ак сындарга торгулбайт.
Базырыкта баатырлар
База бери келбейт.
Көгөргөн корумдар жабыста,
Көк тымыкта унчукпайт.
Чажыл туулар жастанып,
Жаш баатырлар уктап калат,
Орчылагды ойлодып,
Ойгор эрлер санан жат.
Кадрийикнин боочызы —
Канча алтай алдыгда,
Кадын бажы — Уч-Сүмер
Кажайып турат ыраакта.
Чейдем чагкыр ыйыктар —
Алып-Манаш алтайы,
Айыл ошкош ак сүмер —
Ай-каанның өргөзү.
Алтын куйакту алтай уул
Ай жарыткышту браадат.
Амыргызы шыгырап,
Адаларды кычырат.
Амыргының үнине
Агаштар араай ыйлажат,

Жер-женесле тудуш немедий.
Жебридеги баатырлардын
Жеринег ол келгендий,
Олордын омок, өлбөс күүнни
Жүрегинде экелгендий.
Кажы ла агаш төзи ого
Айылындый жылу, кару.
Жунга баскан каскактары
Журт жериндий ого эптү.
Мөш төзинде оду,
Эбире айаг-тала.
Мөнкүлөр чек жуук,
Ичикей, соок мында.
Же жалбыраган сары жалбыш,
Кателокто изү чай.
Кагзада ачу тагкы,
Жакшызын, о кудай!..
Кийими жеңил, жылу,
Кинжал-бычак үлдү ошкош.
Ары болуп баскажын,
Альпинист¹ те жетпес ошкош.
Омыра туткуш мылтыктын
Огы недег де жаспайтан,
Уй мылтыктый табыжынан
Жер селегдеп калатан.
«Городской кижиге
Коомой болбой мында — дейт, —
Перинага үренген
Белин тогор болбой» — дейт.

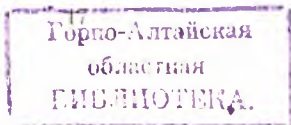
¹ Мөнкүлөргө, кайыр кырларга чыгалан үредүлү кизи.

Удура нени айдарыг,
Учурлу сөетө уйат жок.
Алдым изии турганын,
Аркам тонот эби жок.
«Ээ чаалта, јаш нөкөр,
Эмди кижн тонор бо?
Туйук тура ичине
Јайгыда кижн конор бо?» —
Токум төжөйт,
Тон берет,
Эбире базып јылулайт,
Электегендү каткырат.
От јанына тыйрыс эдип,
Јада тўжўп изинет.
Сахарлу чай ичет,
«Сабет¹ сўрекеј јакшы» — дейт.
Канкайышкан тайгалар
Карагујда бозорот.
Аркада ўкў сыгырып,
Карсылдада каткырат.
«Нени сескен кўрўм — деп,
Тийинг өрөкөн тўкўрет. —
Неме учурабас болбой — деп,
Бажын јайкап отурат. —
Арчымак куру јанбайтан
Алтай болгон эди — дейт.
Канчанын тынын корыган
Кадрийин деп јерим — дейт. —
Кату чакта јонмыбе

¹ Сабет — Совет јаг.

2 12377

Кадрийинге жуулатан.
Каандыктарла жуулажып,
Канчазы онын кырылган.
Өлгөн улус кыйгызы
Өзөктөргө шинг калган...
Кандый шыра көрбөдис?
О-о жайла, кайракан...
...Жайлагуш деп алтайда
Жаражы сүрекей кыс болгон.
Кааны жок жеристи
Кандый ла неме тоногон.
Кижн тайар жанду
Та кандый жон болгон,
Та калка, та жибет, —
Онызын кем ондойтоя?
Жеңу алган өштүлөр
Жерибисте жыргаптыр.
Кудайына бажырып,
Тайылга тайар дежиптир.
Эн ле жараш көөркийди
Экелип оло тайгандар.
Кыстын мойынын кезеле,
Агашка кадап салгандар.
Оног ло бери ол жер
Кыс-Мойын деп адалган...
Ле өштүлөрдүн бирүзи де
Жерине тирү жанбаган.
Жаан улус айткажын,
Жайлагуш бажыла черү ашкан,
Кенете тенери кизиреп,
Таш мөндүрлер төгүлген.

Канзыраган тагмалар
Канын јудунып кырылган,
Алтай кыстыг јайнузын
Кёк тегери ук салган...
Је база бир куучын бар,
Онызын бодозом, чынга јуук.
Кыстыг баатыр ийнизи
Оштүни једин курчаган,
Кару эјениг каны учун
Кал черүни кыр салган.
Ол јууда Алтайдын
Омок уулдары јыгылган.
Јаш баатырдын сүнези
Јажына тирү арт калган.
Оног ло бери ол тайга
Сёёктү-Тайга деп адалат.
Ак корумдый сёөктөр
Анда бар деп айдыжат...»
Мыны угуп санандым,
Јүрегим сыстап согулат,
Ыйык кырлар алдында
Куяктар шыгырты угулат.
Јалкын эмес, үлдүлер
Кейди кезип тургандый.
Күмүш тонду јаш баатыр
Амыргызын тарткандый.
Ол амыргы үнинен
Күүним күйет јалбыштый,
Алтай тирү, нөкөр, — деп,
Јүрегим кыйгы салгандый...
Ийин ийинге тийжип,

Ийдем кожумып келгендй.
Көстөр көстөрлө биригип,
Орт жалбырай бергендй!
Je жанмыр түүлген булуттар
Jайканыжып шуулажат.
Ыраак тагнын жарыгы
Салааланып тартылат.
«Акыр, нөкөр, айтсаң — деп,
Тийинг ёрөкөн унчугат. —
Алтайда ээ бар ба? — деп,
Араайынаң ол сурайт. —
Ученыйлар нени айдат? —
Угуп жүрген болбойың? —
Көскө көрүнбес ол тынду —
Көрмөс болзо кайдарың?»
«Ол не? Микроб по?»
«Эйе, эйе, ол тагма.
Шак ла оның жүрүми
Эмдиге жаан жажытта.
Саң башка түш көргөм,
Наукага жарабас.
Можний¹ санаалу микроб бар?
Je кем де жартабас». —
«Түште анда бай бар ба? —
Түзедип араай унчуктым, —
Je нени түжендеер,
Айтсагар?» — деп сурадым.
От жалбыжын жаанадып,
Ойто ло Тийинг өңдөйөт.

¹ Можнийт — может быть (русс.).

Көк-Ийнектің бажында
Көргөн тўжим мындый дейт:
«Мынайып ла тозуп жүреле,
Адым жанында уктагам.
Чылбырымды жастанып,
Шык ла эдип калтырым.
Ургүлей ле берзем,
Устиме кем де базып келт!
Ак сагалду брөкөн
Алдыма мениң тура берт.
Алтай ээзи мен дейле,
Адылып мени баштады.
Эки кулагымнан тудала,
Изигенче ле чиреди.
«Лицензиялу ла мен деп,
Тыг көкүбе, уул, дейт.
Алты айрылу сыгынды
Адып жиген, тагма, дейт.
Аштап жүрген кижиге
Ангнын эдин таштаар ба?
Айры мүүзин алаала,
Акчага садын базар ба?
Ангымды адып сатканы —
Байыбайтан ол эди.
О, эчккпес сен, тагма,
Сеге не жетпеди?
Көр, ол улусты» —
Өрөкөн колын көдүрст.
Чыбыктаткан улустың
Кыйгызы ачу чөйилет.
Арказы анда кызарып,

Таныш уулдар јаткылайт.
Ыргай сапту камчылар
Шыйтылдаган тургулайт.
«Б» — буквалу бир уулдын
Багырыжын канайдар!
Ачкалу өгбөнниг
Арбапгалын кайкараар.
Кандый да бир поэтти
Алдыртып келген эмтири.
Ан шыркалай аткан деп,
Бурулаган эмтири.
А онызы калангы
Карсылдада каткырат;
«Алтайдын ээзи, старик,
Ичип ийек пе?» — деп айдат.
Алтайдын ээзи кижинниг
Азу тиштери јок эмтир.
Ак чачтары толголып,
Јардына онын түжүптир.
«Ой, өрөкөн! — деп кыйгырдым. —
Онойтозым качан да,
Миллийзедег јөбим бар,
Бичикчи болзогор, кычырыгар».
Лицензиямды алала,
Бажын јайкап унчукты:
«Бир кезек немелер
Амтажыган — деп арбанды. —
Бир анга јөп алар,
Он анды ат салар.
Көк-Ийнектің оозында
Көп сыгындар јыгылган.

Муустерин алала,
Эдин үрөп таштаган.
Сен шышыйган, тагма,
Олорды бери экелген,
Кату жаргым алдына
Эмди туратан эмтиринг».
«Ой, өрөкөн! — деп жайнадым. —
Ол орус бурулу,
Воробьевтыг күйүзи
Бойы мында каруулу».
«Воробьевтыг килинчегин
Бойыныг кудайы аайлагай,
Кере тартылган Христос
Кезедүзин жартагай.
А сени, мошенник,» —
Ала койды жардымнаг.
Ак чылбырла мойнымнаг
Буулай сокты кайдатан?
Ары болуп жортордо,
Ачу корон кыйгырдым:
«Жо-о, жо-о, мойынымай,
Калак-корон, ай, ай, ай»...
Ойгонып келзем, чылбырым
Орой тартылган эмтири,
Отоп жүрген күрөң ат
Чиреп турган эмтири.
Эки кулакка бөкөнөктөр
Сыралганы коркушту.
Чек ле костый кызыптыр,
Тержее тижип, талбайтыр.
«Же болды» — деп каткырат —

Түште чын ла бай бар ба?
Санаа ээчий неме не,
Саг ла башка, чын ба?
Науканыг улuzu
Бир тушта билер...
Суне эмес — микроб,
Көскө, байла, көрүнер!
Төзуулга барар ой жетти» —
Тийинг түрген тергенет.
Омыра туткуш мылтыгын
Ажыктап көрөлө, жүктенет.
Жаан кижининг түжин
Жамандап канай каткырар?
Анда жаан учур бар.
Очөп турган? — Кем билер...
«Наукада жажыт бар,
Онызы чын — деп унчуктым. —
Биотоктор жүрүп жат,
Кем билер» — деп каткырдым.
Таг адарда жаракын —
Туулар тынданып тургандый.
Ак туманду өзөктөр
Керилип чөйө тешкендий.
Күн тийерде, мөйгүлөр
Жалбыштана бергендий.
Кыскылтым алтын тайгалар
Цыгыражып тургандый.
О кайракан, Алтайым,
Уч булугду алмастый.
Телекейдинг төжинс
Тагып салган кезиктий.

Муустерин алала,
Эднн үрөп таштаган.
Сен шышыйган, тагма,
Олорды бери экелгең,
Кату жаргым алдына
Эмди туратан эмтириг».
«Ой, өрөкөн! — деп жайнадым. —
Ол орус бурулу,
Воробьевтың күйүзи
Бойы мында каруулу».
«Воробьевтың килинчегин
Бойының кудайы аайлагай,
Кере тартылган Христос
Кезедүзүн жартагай.
А сени, мошенник.» —
Ала койды жардымнак.
Ак чылбырла мойнымнак
Буулай сокты кайдатан?
Ары болуп жортордо,
Ачу корон кыйгырдым:
«Жо-о, жо-о, мойынымай,
Калак-корон, ай, ай, ай»...
Ойгонып келзем, чылбырым
Орой тартылган эмтири,
Отон жүрген күрең ат
Чиреп турган эмтири.
Эки кулакка бөкөнөктөр
Сыралганы коркушту.
Чек ле костый кызыптыр,
Тержеңе тижип, талбайтыр.
«Же болды» — деп каткырат —

Түште чын ла бай бар ба?
Санаа ээчий неме не,
Саг ла башка, чын ба?
Науканыг улузы
Бир тушта билер...
Сүне эмес — микроб,
Көскө, байла, көрүнер!
Тозуулга барар ой жетти» —
Тийинг түрген тергенет.
Омыра туткуш мылтыгын
Ажыктап көрөлө, жүктенет.
Jaан кижининг түжин
Жамандап канай каткыраp?
Анда jaан учур бар.
Очөп турган? — Кем билер...
«Наукада жажыт бар,
Онызы чын — деп унчуктым. —
Биотоктор жүрүп жат,
Кем билер» — деп каткырдым.
Таг адарда жаражын —
Туулар тынданып тургандый.
Ак туманду сөзөктөр
Керилип чөйө теңкендий.
Күн тийерде, мөңкүлөр
Жалбыштана бергендий.
Кыскылтым алтын тайгалар
Цыгыражып тургандый.
О кайракан, Алтайым,
Уч булунду алмастый.
Телекейдинг төжинс
Тагып салган кежиктий.

Төмөн, капчал өзөктө
Кичинек айыл ышталат.
Бу айылдан төрөлим,
Телекейим башталат.

Айылдан жаан ыш чыккан,
Аракы аскан, аш салган.
Ады жарлу геройлор
Андый неме тутпайтан.
Очерктең кычырзан,
Озочыл кижн аңылу,
Ачу неме амзабас,
Айткан сөзи — амаду.
Je мениң геройым
Бүгүн сүрекей «жастырды».
Аракыдан ичеле,
Араай ыйлаң отурды:
«Алты кулашта эликти
Адып болбой кайттым? — дейт, —
Айры тиштү кармагым
Балык тутпас болды — дейт. —
Чолмон болгон көстөрим
Чогы түшкен болор — дейт, —
Омыра туткуш мылтыгым
Оозы тыртык болор» — дейт,
Ары-бери жайканат,
Алаканын чабынат.
«Чек ле жүүле берген — деп,
Чечек эжи арбанат. —

Олөрнн сескен болбой — деп,
Обөгөннн адылат. —
Оскө јерднн кижизи
Јаман айдып салбазын.
Калагы сени, тагманы,
Газетте јурап койбозын».
Ыраак ээн тайгада,
Капчал Кадрийнн ичннде,
Кичинек агаш айылда
Кожоң Јаңырап чөйилет.
Ак-чанкыр тууларга
Кожоң табарып чарчалат.
Ээнзиреген бу өзөк
Ээбис бар деп каткырат.
Јышта јүрген айулар
Јыраадан чыгып тыгдаалайт.
Кујурга келген сыгындар
Јылдыска сүзүп кангайат.
Алтайды јобош бу кожонг
Араай јайкап тургандый.
Јебрен өйлөр түбинен
Једип келген элчидий.
«Таайыс! мыны ууртагар. —
Чөөчөй меге ууланат. —
Төлөс кижн гурбайаар.
Төрөөн болбой былар» — дейт.
Чечек те јеенис калады,
Јобош, чөйө кожондойт.
«Јаңыс катап јыргабас

1 Энезине сөбөктөш кижн таайы болуп јат.

Төмөн, капчал өзөктө
Кичинек айыл ышталат.
Бу айылдан төрөлим,
Телекейим башталат.

Айылдан жаан ыш чыккан,
Аракы аскан, аш салган.
Ады жарлу геройлор
Андый неме тутпайтан.
Очерктен кычырзанг,
Озочыл кижн аңылу,
Ачу неме амзабас,
Айткан сөзи — амаду.
Je менин геройым
Бүгүн сүрекей «жастырды».
Аракыдан ичеле,
Араай ыйлап отурды:
«Алты кулашта эликти
Адып болбой кайттым? — дейт, —
Айры тиштү кармагым
Балык тутнас болды — дейт. —
Чолмон болгон көстөрм
Чогы түшкен болор — дейт, —
Омыра туткуш мылтыгым
Оозы тыртык болор» — дейт,
Ары-бери жайканат,
Алаканын чабынат.
«Чек ле жүүле берген — деп,
Чечек эжи арбанат. —

Өлөрүн сескен болбой — деп,
Өбөгөннн адылат. —
Өскө жердинг кижизи
Жаман айдып салбазын.
Калагы сени, тагманы,
Газетте журап койбозын».
Ыраак ээн тайгада,
Капчал Кадрийнн ичинде,
Кичинек агаш айылда
Кожон жагырап чөйилет.
Ак-чанкыр тууларга
Кожон табарып чарчалат.
Ээнзиреген бу өзök
Ээбис бар деп каткырат.
Жышта жүрген айулар
Жыраадан чыгып тындаалайт.
Кужурга келген сыгындар
Жылдыска сүзүп канкайат.
Алтайды жобош бу кожон
Араай жайкап тургандый.
Жебрен сйлөр түбинен
Жедип келген элчидий.
«Таайыс¹ мыны ууртагар. —
Чөөчөй меге ууланат. —
Төлөс кижн турбайаар.
Төрөөн болбой былар» — дейт.
Чечек те жеенис калады,
Жобош, чөйө кожондойт.
«Жагыс катап жыргабае

¹ Энезине сөбктөш кижн таайы болуп жат.

Төмөн, капчал өзөктө
Кичинек айыл ышталат.
Бу айылдан төрөлим,
Телекейим башталат.

Айылдан жаан ыш чыккан,
Аракы аскан, аш салган.
Ады жарлу геройлор
Андый неме тутпайтан.
Очерктен кычырзан,
Озочыл кичи агылу,
Ачу неме амзабас,
Айткан сөзи — амаду.
Je мениң геройым
Бүгүн сүрекей «җастырды».
Аракыдан ичеле,
Араай ыйлап отурды:
«Алты кулашта эликти
Адып болбой кайттым? — дейт, —
Айры тиштү кармагым
Балык тутпас болды — дейт. —
Чолмон болгон көстөрүм
Чогы түшкен болор — дейт, —
Омыра туткуш мылтыгым
Оозы тыртык болор» — дейт,
Ары-бери җайканат,
Алаканын чабынат.
«Чек ле җүүле берген — деп,
Чечек эжи арбанат. —

Өлөрүн сескен болбой — деп,
Обөгөнүн адылат. —
Оскө жердиг кижизи
Жаман айдып салбазын.
Калагы сени, тагманы,
Газетте журап койбозын».
Ыраак ээн тайгада,
Капчал Кадрийин ичинде,
Кичинек агаш айылда
Кожон жагырап чөйнлет.
Ак-чагкыр тууларга
Кожон табарын чарчалат.
Ээнзиреген бу өзök
Ээбис бар деп каткырат.
Жышта жүрген айулар
Жыраадан чыгып тындаалайт.
Кујурга келген сыгындар
Жылдыска сүзүп кагкайат.
Алтайды јобош бу кожон
Араай јайкап тургандый.
Јебрен бйлөр түбинен
Једип келген элчиднй.
«Таайыс! мыны ууртагар. —
Чөөчөй меге ууланат. —
Төлөс кижн турбайаар.
Төрөн болбой былар» — дейт.
Чечек те јеенис калады,
Јобош, чөйө кожондойт.
«Јагыс катап јургабас

¹ Энезине сөөктөш кижн таайы болуп јат.

Жаман улус бис пе?» — дейт.
Оның үйелү кожогында
Кандый да ару жайну бар.
Ырап жылыган жүрүмнинг
Ырбап барган күүзи бар.
Оны тыгдап, жүрегим
Сыстайт, сүүнет, каткырат.
Албатымнын сүези
Өлбөгөнни жарталат.
Андый жараш кожонды
Орчылагда укпагам.
Тегин жонымнын жүреги
Жараш, улу, кайкагам.
Тийинг өрөкөн арбанат:
«Жаңгыс ла бу не кожог?!
Культурный улустый,
Бийе салбас не болгон?»
Төр бажына чыгала,
Тизиреде бијелейт.
Кандый да орус кожонды
Кайкамчылу кожондойт.
Бу та кыйгы, та кожог,
Аайлап болбой отурадым.
Мындый солун бийени
Ак жарыкта көрбөдим.
Андалузиянын бийези,
Айса кандый да менуэт!
Камнын нйяк жоргозы

1 Менуэт — классический танец.

Айса шейк! секирет.
«Коокымайтыган бу тагма! —
Чечек кородоп отурат. —
Менин сөбгим үстине
Бијелеерниг — деп жарбынат. —
Агдайтам деп бу базар,
Агаш-ташка жарылар.
Ай, көнөкти антардыг.
Бу канайдат, улустар?
Эй, Белке, бери уксаг,
Эмеш тым отурзаг».
А Тийинде не болзын,
Белин жүктенин бијелейт.
«Переломка мылтыгым,
Белим өйди, көөркнй». — дейт.
«Акыр, уйларга барадым,
Бу шилемир эзприк.
Малыс божодып ийеле,
Канайып бис жүрелик». —
Адына минип алала,
Араай жортып браадат.
Алтай кожоң жалаңда
Чечектер сыймап жайканат.
Кайран алтай эжелер,
Каруузып, слерге көрөдим.
Жакпайышкан көөркнйлер,
Жараш жүрегер билерим.
Кен жаражын кийеле,
Керкен базар өй болбоон.

¹ Шейк — битниктердинг бијези.

Сүре ле ишге, тартышта,
Je ырыс слерге өчпөгөн.
Juунын кату жылдары
Jаш нйнеерге уур түшкен.
Агалар, адалар иштерин
Jаш көөркийлер көдүрген.
Онын да учун жабызак.
Jүрүм кату, санаа ак.
Күүн бийик тегерндий,
Jaңаристан¹ жеримдий.

●

Тонун бажына оронуп,
Тийинг амыр уйуктайт.
Очокто кара турундар
Санангылап, таңкылайт.
Таш тайгавы шыгырада
Сыгындар кайда да бустажат,
Аспактардаг алтын бөр
Айылга түжүн, жапшынат.
Торбеккө барган Чечектин
Кожоңы алыс угулат.
Кадрийин база шуулап,
Ол кожонго өткөнөт.
Кармак колыма алала,
Кадрийинди кыйкадым.
Эрке толкулар үстине

¹ Жаңаристан — жаңар дегени кожон, стаи дегени орон.

Эгчейни жагыскан санандым.
Туулар тымык, мен тымык.
Жагыс ла суу кожондойт.
Жиргилжиндий мызылдап,
Толкулар суунуп бнјелейт.
Кунге кызыган кайалар
Јузиме тынат, ынаартыйт.
Бийик, коо аспактар
Колотко берет, жажыркайт.
...Тузак оозында бир тура
Чек жагыскан кунугат.
Сок жагыс кбзнгн
Сокорып мени ајыктайт.
Эски тура эжигин
Эп-јоксыны: ачадым.
Оскузирен ундылган
Оскө телекей. Коркодым.
Озогы орус печкенин
Оозы карарып унчукпайт.
Кеелеп кескен орыннан
Керилип кем де уткыбайт.
Айыл ээзи та кайда,
Алтайын таштап барган ба?
Айса бу тармалу,
Куулгазынду тура ба?
Јалмуурын мингенче,
Јаанак-элбис келгей не?
Кббш устине тармыдап,
Кормбзин коргузип бергей не?
Айса оркбн килейле,
Аргазын айдып бергей не?

Олүми жок аштүниг
Олүми кайда, айткай не?
Je труба «күлүрт» этнеди,
«Кей шыркырап» күйбеди.
Чөрчөк јеринде эмеен
Чөкбдип мени келбеди.
Je орус кебер, орус кей
Мында телуп калгандый.
Русьтыг озогы чырайы
Ундылып мында арткандый.
Озо кандый да орус
Мында јаткан деп айдыжат.
Оног кенете бу јердег
Ырбап барган деп кайкажат!
Оног ло бери аңчылар
Бу тураны ээлеген,
Кыштыг соок тўниде
Јуулып бери келетен.
Кургак одын, чай, танкы,
Серенке ле тус белең.
Тайга кату, јүрүм бир —
Кижиге кижн килеген...
Јайлагуш, Кадрийин алтайла
Адам андап јүретен,
Бу турага, байла,
Чаңкыр энирлерде келетен?
Кандый бир темдек
Артырып салган болор бо?
Стенеге улус кол салган,
Адамның колы бар ба?
Канча улус аттарын

Кайкап кычырып турадым.
Ырап калган өйлөрдиг
Шымыражын угадым.
Кем де мында кереестеп,
Келген күнни бичиптир.
«Төртөн жыл. Январь ай».
Жуудаг озо жүрүптир,
Ол көөркий кайда не?
Жуудаг ойто жанды не?
Өлүп калза, жаш үйө
Кычырар деп билди не?
Жерде не мөңкүлик?
Тура чиринр, кизи өлөр...
Узүлбеген жаш үйөлик,
Өзүп барза — мөңкүлик...
Бороргон тозын өткүрө
Сөстөр жарталат, шылырайт.
Бозоргон тымыктардаг
Кем де кимиренип, унчугат.
Арчылып брааткан буквалардаг
Адамның адын кычырдым.
Ундылып калган турада
Унчупай жаңыскап турадым.
Кенете бу эски стене
Жылый меге бергендий.
Төрөл үн ыраактаг, ыраактаг
Ларт угулып келгендий.
Мениг бери келеримди
Адам озолодо билгендий,
Санаа жетпес таладаг
Эрке, эрке көргөндий.

Оног бери сүрекей
Көп, көп жылдар өткөн.
Эгирлер кунуккан көстөрдий
Эжиктен көргөн, көргөн.
Агдап барган адабыстың
Келерин, ой, сакыйтаныс,
Ак карлу тайгалардың
Тымыгын тыгдайтаныс.
Ол нөкөриле бери
Сүре ле андап келетен,
Бу ла кадуга, байла,
Тонын, мылтыгын илетен.
Бу ла турада энгирлерде
От сүүнчилү күйетен.
Арыган омок улус
Каткыратан, сүүнетен.
Ол бу ла турада
Бисти эске алынган.
Балдарды канайып чыдадар деп,
Узун тунде саканатан..
Оның сөбгин көрбөгөм.
Ол жүрегимде тирү.
Мөңкүликке барган ротаның
Жуучылдары тирү.
... Тышкары кандый да табыш.
Турадан мендеп чыктым.
Күнге кылбыгып, тымыкта
Ларкында турдым.
Торбокторын айдап,
Чечек жортып клеедет.
Көлөткөлөр узундап,

Эзіндү энир кирет,
А чадыр айыл жанында
Тийинг калың уйкуда,
Карыш калган кара ийт
Онын жанында, каруулда.
Капчал өзөк ичи
Кайкалду жажыл тармыда.
Чаңкырайган тегери
Чайбалат менин санаамда,
Мун жылдардын илбизи
Шингил калган бу Алтай,
Жүректер шимиртин, кожоңын
Шымыранган киң Алтай.
Кай чөрчөктө журалган
Кайкамчылу телекей,
Көк-ийнектиң оозында
Журтаган карган Көгүтей!
...Тузак оозында ол тура
Санаамнаг чыкпайт, кунугат.
Сыңар көзиле кийинимнен
Көрүп, жагыскан сананат.
Ырап барган улустыг
Шымырты оног угулат,
«Алтайыста күүнибис
Мөңкүлик» -- деп айдыжат.
Күскүдий суудан күн чогы
Чедиргентип чачылат.
Оскүс тураны эркелеп,
Чакпындар араай шуулажат.

Ат үстүндө жакпаң-жакпаң,
Эки колы чычан, чычан,
Тийинг өрөкбөн уйларын айдайт...
Жылдар жылыжат, айлар айланат.
Куйундар куйулат,
Сооктор чакырайт.
Жастар жажарат,
Булуттар ыйлажат...
Ээн тайгалар каскак жоныла
Таң атту кижги браадат.
Онын үстүндө тангдар адат,
Онын үстүндө тундер карарат.
Ол менин чүми жок геройым,
Чүмдү сөстөрлө журабазым,
Ол менин эрке жоным.
Мактаарынаң уйалбазым.
Жуңмалардыг көк истериле
Токум жайып, өткөн жолыбыс,
Ол уур жылдардан
Өдүп келген салымыс.
Ыраак ундылган турлулар,
Жок, слер ундылбазаар.
Карга бастырган журттар,
Жүректеристи жылыдараар.
Мөңкүлерге жуук жайлулар
Эмди чек ле ээн,
Же жүрүмисте олөр
Мөңкүлик ле кеен.
...Бу кырлар!. Атту кижги

Бир шымыртту кожон!
Мун айры жолдорло барган,
Жаңгарлу жерис — жаңгаристан!
Бу тегин ле кырлар эмес,
Алтай — Алтайнстан.
Бу жердинг кайыр жолдорыла
Жоным өткөн, жоным баскан.
Кадрийин, бу ла боомдорында
Канча эрлер кырылган!
Кызыл чолмонду адалардыг
Каны көп лө аккан.
А бис ол агару каннаг
Жаңгы табылган тын.
Кул кеберин таштайла,
Жайымга чыккан жон.
Кадрийиннинг јажыл чибилеринде,
Көк корумдарында,
Куу баштар јатканын көргөм.
Көстөр орозынаг
Кызылгаттар өзүн,
Кызарып бышкан.
Ол та чын кызылгат,
Та ару кан,
Је сөөктөр үстүнде
Кызарып калган.
Эмди жүрүм солун.
Телекејди айлат.
Качан да болбогон жүрүм
Эмди таныш угулат.
Алтап јашту Тийниг де
Айлады эмди шүүйт.

«Айга качан учатаныс,
Айтсаң, нөкөр? — дейт. —
Америка эмдиге
Жуулашканча ба? — дейт. —
Бистинг де адыш чечен,
Тийип көрзин» — дейт.
«Эй, тегин мактанба, —
Чечек каткырат. —
Алты кулашта эликтн
Жаскаң деп айдат. —
Кече ле мында
Сыктап отурдыг не?
Бүгүн ле чолмонтып,
Көрө бердинг бе?»
«Билбес немеге киришпе, —
Билееркейт Тийинг, —
Көс жаңыс менде бе,
Не тегин жүүлединг?
Армияны айдадым...
Адатан уулдар бар.
Кнопкага ла бассаң,
«Күрс» эдип калар.
Техника деп неме...
Же сеге не айдар ?
Кадрийиннең өскө
Кайдаар сени апарар?»
«Жаан Јерге барала,
Жарашты табыш алгайың,
Ийин оозына Једеле,
Ийиктелип жүргейин.
Мен кайдаар да барбазым

Кни кирбиктү алтайым.
Бозуларды барып көр.
Эй, Белке-Тийингим». —
«Чындап та көрөдим», —
Тийинг чыгып атанат,
Агаш айыл ышталып,
Араай неши де сананат.
Көнөктөри кангырап,
Чечек тышкары арбанат.
«Кандый кедер бозу бу?!
Кемди төзөгөн?» — деп унчугат.
Айылдын ичи тып-тымык,
Алтындалат түнүк.
Очокто сүттү казаны
Сары айдың тегерик.
Аланчыктар ортозынан
Актрисалар каткырат.
Кирбиктери селендеп,
Кирип келзен, имдежет.
Ачык мойыны, төштөри
Айыл ыжына ышталат,
Африканын күнине
Күрергендий билдирет.
Кхмердин¹ жажыл өргөбзінде
Принцесса бијелейт.
Ундылган жаан жамылу
Улуркап мында чүмеркейт.
Жажыл кийимдү солдаттар

¹ Кхмер — Камбоджа, камбоджанын принцессасы, жарлу танцовщица.

Жаркынду ракета жанында,
Гагаринниг каткызы
Бу тымык айылда.
Москва, Кремль, күүлелер,
Алтын шанда кўн чогы.
Мавзолей, рубин чолмондор,
Тенгери жеңил булуды.
Жүзүн-жүүр журуктар —
«Огонектон», та кайдан?
Жараш, омок улустар
Жүзүн-башка таладан.
Же ыраак, башка телекей
Ышту айылла эм тудуш,
Амазонка¹ журукта,
Анан ары Гиндукуш.²
Алтай поэттер бичиги
Анда-мында јаткылайт.
Кеселеп айткан сөстөрдиг
Кезиги чек ле угулбайт...
Кубулчаг, Ыгжук телекей
«Бис мында» деп каткырат.
Куба — Си,³ Янки — Но!⁴
Плакаттаг кыйгырат.

Атанар бй јеткен.
Жакшы болзын, Тийинг.

¹ Амазонка — Түштүк Америкада сүрөкөй јаан суу.
² Гиндукуш — Кытай ла Индияны болши турган эг бийик
сүмер тайгалар.

³ Си — өйе дегени.

⁴ Но — јок дегени. Испан тилле.

«Поэттер төгүнчи» дежетен,
Бүтпегер, Тийниг.
Күренг ат бијелеп,
Јанарга бүгүн мендейт,
А Тийниг күлүмзиренип,
«Көргөйс ле — дейт. —
Ижим учун качан да
Јамандатпагам — дейт. —
Је кече јастырдым.
Шоотпо, поэт — дейт.
Мен чилеп иште,
Мак келер» — дейт.
Чын, јаан жүрүм —
Ат-нерелү керек.
Бис те оордон
Тем алып жүрөөк.
Чечек өрөкөн меге
Чеген уруп эжелет,
«Јакшы јеткеер, таай». — деп,
Јалакай үнденет.
Эки јалбак курутты
Карманыма сугат.
«Адазы јиген аш эмей,
Балдары јизин — дейт. —
Өлбөй жүрзе јолукпай, —
Өрөкөн эмеш кунугат. —
Келген кижин ундыбас
Алтайыс эди» — дейт.
Јакшы болзын, Чечек, —
Јажына малчы, кожончы.
Слер јокко Кадрийин

Ээн болор эди,
Лакшы болзын, чадыр айыл,
Лалакай гөрөл улус.
Чагкырайышкан каскактар —
Шибееденген журтыс.
Кадрийин кату алтай —
Каскактары учар ла кайыр,
Туйгактар алдынан таштар
Төгүлет шыгыр, шыгыр.
Бийик ажуда булуттар
Ийдижет шылыр, шылыр.
Кадрийин жабыста шуулайт,
Кулакта шымыр, шымыр.
Лүрекче содон айыл
Жабыста көгөрип ышталат.
Жанында та Байбарак, та Тийинг,
Ле кем де үйдежип турат.

Август — сентябрь, 1968 жыл.

●

Алтайым деп мен айтсам,
Алтайым дегени — кудайым.
Кудайым деп бажырзам —
Чанкыр, чанкыр тууларым.
Ак сындарга чык барзам,
Арчын жыды танийдым.
Кангыл мөштөр шуулажын
Карыгып тындап турадым.
Мөлтүрешкен көлдөрдү
Куулар таштап жанып жат.
Туруна үнү шыгырап,
Туман өткүрө угулат.
Көксөмдө жылу санаалар
Көбөрчө неге турат не?
Мөш жабынган тайгалар
Мөнгүн түштер көрөт не?
Кандый да жарык илбининг
Олжозына алдырдым.
Кайран жонум, Алтайым,
Слерге жабыс бажырдым..
Сүрнүгүң, мынан ыразам,
Сүмер туулар — жаркыным.
Ол көгөргөн жаркында
Жылдыстар чогуу танийдым.
Кандый да күчкө туштазам,

Легерим деп айдадым.
Ұч булунду Алтайым —
Өрө көдүрген канадым.
Арчынның чагкыр ыжыла
Аластанган тууларым.
Куулгазынду чөрчөктөр
Курчап салган Алтайым...
Алтайым деп мен айтсам,
Алтайым дегени — кудайым.
Кудайым деп бажырзам, —
Чагкыр, чагкыр тууларым.

1967 сентябрь

БОРОУУЛ

(Баллада)

I

„Эй, Бороуул, сен кайда?!“ --
Эренге тагдар кыйгырат.
Көк корумду каскактар
Көчкөлө тынып, унчукпайт.
Учар туулар бажында
Улаары куштар калактайт.
Агдап барган эр кайда?
Айыл чочыйт, санааркайт.
Кочкор ангаг адала,
Кожондоп, жанып клееди не?
Кыйа түшкөн чагкырда
Кызалаг жеткер туру не?
Жаш келинниг жүрөктө
Жайналганду сые конот,
«Эрке уулым, байу-бай» —
Көөркүй араай кожондойт...
Чагкыр өзөк түбинде
Чадыр түжөнп үргүлөйт.
Бороууду улустар
Боомдор керип, бедрейт.
Эх, Бороуул, Бороуул,
Ирбистий чекчил жалтанбас.
Кочкор неге керек уул?
Же айткан сөс бузулбас.

«Уул чыкса, кочкорды
Адарым» — деп чертенген.
Мүркүт жүректү кижининг
Жолын кем билетен?

II

«Эй, Бороуул, сен кайда?»
Эңчек туулар унчукпайт.
Туу көксинне тумандар
Жапшынала таркабайт.
Бу ла жолло Бороуул
Кочкор истеп брааткап,
Жолдо учураган сыгынды,
Текени де атпаган.
Булуттардын жуугында
Буурыл кочкор туруп жат.
Тегерийген мүүзиле
Тенериге чек тийет.
Ол килег чанкырда,
Кижини өтпөс тымыкта...
Соок кындак жаакка
Жапшынала тымыган.
Жыре эткен табыштан
Таштар шынкырап төгүлгөн.
Кочкор бийик секирип,
Көк тенериге табарган.
Оноң чалкойто жыгылып,
Таш ажыра жылыган.
Ичкери уул мендеген,
Ийинине мылтыгын жүктенген.

Ташты эбирип браадала,
Та канайып тайкылган?!..
Айланбастын бажында
Агарып тандар улаарган.
Көк тегери кенете
Андана согул оодылган.
Күн кенете жарылып,
Лызырт эдил чачылган.
Түн, түн, түн..
Не де, кем де жок.
Тирүүлөр көзүндө күн, —
Бороуулда күн жок.

III

Эрдиг сөөгүн анда ла
Элтеп улус жууган.
Көк жылымнын жүзүндө
Көгөрип, корум тымыган.
«Канайын бери келген?» — деп,
Кайкажып улус тургулайт.
Армакчыдан тудунып,
Арайдан ла баргылайт.
Карган муркүт жангыскан
Кайанын үстүндө отурат.
Каруулчыктың ол мында
Кыймыктанбай сананат.
Курч таштарда салкындар
Кунукчылду сыгырат.
Аркыттын ичи ынаартып,
Бозом тымыкта жажынат.

Жабыста, кичинек айылда,
Жаш уулчак өзүп жат.
Аданын өткөн жолдорун
Араай көөркий түжен жат.
Бороуулдын жүрүми
Онон ойто ло улалат,
Мөңкүликтин тандары
Эжик ачып каткырат.
«Эй, Бороуул, сен кайда?» —
«Мында» деп кырлар унчугат.
Карган муркүт каскакта
Каруулчык болуп отурат.
Көбө куйактү баатырдый,
Көчкөлү туулар тургулайт.
Бороуулды сананып,
Боомдор араай күнүрейт.

1969 ж. январь

ЛИРИЧЕСКИЙ САНААЛАР

У луркаган бу уулдардын
Шакпыртын ундып жүрейн.
Жылдыстар, туулар, агаштар
Тымыгына барайын.
Чагкырлык ыраак тымыктаг
Чактар үнин тыгдайын.
Келер солун тагдардын
Кеберин, нөкөр, көрөйүн.
Күүктер үнин тыгдазам,
Күннег түшкен тамчыдый.
Жүрегине тамала,
Шыңыражып күйгендй.
Ак сүмердин бажында
Ай каткырып тургандый.
Араай, тымык толкуузы
Алтайга толуп калгандый...
Эңчейишкен тайгалар:
«Эрикпе» — деп айткандый.
Эркеледип агаштар
Эбире тургулап алгандый.
Мен тууларга тайанып,
Узак сананып турадым.
Чын кожонның жолы күч,
Жыгыла, жыгыла барадым.

Сениг чагкыр талайыга,
Куулгазын жараш тууларыга.
Жажыл оливка агаштарыга,
Жалакай ойгор жоныга
Бажырадым, Греция!
Эмиктер курчаган ортолыктарыга,
Тумаладык салган кожоңгыга,
Туй базылган жайымыга,
Сениг кызалан салымыга
Кунугадым, Греция!
Качан да мен сенде болгом,
Тууларынды Алтайыма тўн­дегем,
Эгей талайдын устине эгчейип,
Алтын-көлдиг чагкырын ичкем,
Сананадым, Греция!
Тўнде Акрополь тымыгында,
Алдымда Афин отторыла жарыган.
Городтор кудайы, Афина-кудай,
Жанымда мениг сананып турган, —
Ундыбазым, Греция!
Жебрен көчкўндер жеени эдим,
Жеринге аттарым баспаган эди.
Же сениг баатырларын­дый
Кўчтў баатырлар
Жеримде тўнгей ле бўткен эди —

Мен де билерим, Греция.
 Жөргөмөш тагмалу кара мааны
 Устинге чыгар деп, айткан эдим,
 Онын тибирти уур — сопоктор
 Күрсүлдегенин көргөн эдим,
 Же сөзимди кем де уклаган эди, —
 Ачынадым, Греция!
 Сен кичинек ороон.
 Кичинек ороон жаандары
 Кижиге килеп билбейтен.
 Эмеш ле ойгор дегенин
 Түрмеге экелип кептейтен. —
 Мере ачу, ачу, о Греция!
 Мен сеге канайып болужарым,
 Жүрегиме жараган бу ороон?
 Сөзимнен түрмелер эжиги ачылбас,
 Же кунукканым тундерле кожо келер,
 Түрмелер эжигин ачып кирер, —
 Лайым бол, о Греция!

Көлдүкөң болуп, мен жүрейн,
Көрмөзиг болуп, истеп барайын.
Көк чечектү тымык жерлерде
Көрүнбе дезег — жылыып калайын.
Сүнем мениг ачынып ыйлаза,
Сүмер тууларга мен чыгайын.
Ак салкындар күүзүн тыгдап,
Ак чечекти төжөннп жадайын.
Төжимди жымжак булуттар
Араай сыймап, ыйлап ыразын.
Ак жарыктыг бу үстине
Ару күүнимди озор апарзын.
Ак куйундар айланып келеле,
Ак сындарды буркеп салзын.
Ак жылдыстар бу оодыгында
Ак тымыкта жүрегим уктазын.

ОНОСТО ТУРА

О Алтайым,
Кем сени сүүген,
Сенин магыга жүрүмнн берген,
Ненин учун ундылат,
Кара түндөр оны базырат?
Ол сенин күскүг болгон,
Оноң көрүнип,
Музейлерде кееркейдинг.
Сенин кожоңыг, тууларыг,
Мбштөринг
Жүзүн тилдерле
Макталат, билерим,
Сенин тегеринг, сүмеринг,
Чечегинг
Лаан залдарда турганын
Көрөдим.
Же сени жураган колдор кайда?
О Алтайым,
Сени сүүген көстөр кайда?..
О Алтайым!
Улу баатырлар өлгөн кийининде,
Корумдар артатан,
Же сенин сөөгинг кайда,
Кем табатан?
Эски тура јантыйып кунугат,

Ичинде тымык.
Татаган банкалар жадат, —
Ундылган будук.
Турада эрикчел, ээн, бозомтык.
Ээзи кайда?
Айса бу сөөк үстүндө жаңырткы,
Коркумчыл мында?
Ол мында иштенген, сананган
Алтай журукчы.
Жүрүмүндө көп жастырган
Бедиреп, кожончы.
Ас жонымды ырысту талага
Апарарым деген,
Же онын магын мааны эдин,
Өштүлөр көдүргөн.
Ырыс ордына алтайыска
Бий экелген,
Кејегелү кара баштар,
Ой, кезилген!
Онын агару, жараш күүни
Чек тепселген,
Ол чын кинчектү бе, —
Кем билетен?
Же алтайын, јерин сүүген
Јүреги мөңкүлик.
Бис те, најым, жүрүмде
Анайып жүрелик.
Јуруктарда алтайымнын магы,
Кинчектү жастыразы.
Јаңыс ла жонымнын ак санаазы —
Каралабас јаргызы...

Оностын садтары чечектейт,
Көрөргө жараш!
Кирбигим кенетте изийт, —
Та жаш, та жаш.
Мен эски турадан чыгып,
Кадынга барадым.
Сенин журуктарыңды танып,
Унчукпай турдым.
О Алтайым,
Кем сени сүүген,
Жазына ундыба!
О Албатым,
Онын адын
Шымыран тымыкта.
Оноң башка бис —
Угы жок баскын,
Көсти ойно чокыган —
Каргышту кускун.
Ол тушта Алтай да жок.
Садынчак жүрек.
Өскө жондор ортодо
Электү эрмек.

1968 1., ноябрь ай.

ЭНИРДЕ КОЖОН

Ай толкузы жарыкта
Аттарын уулдар ээртеп жат.
Үйгөн-куйушкан шыгырап,
Уүрелер кайдаар да атанат.
Үргүлжи көк сүмерлер
Үстүнег төмөн көргүлейт.
Ак чакпынду суулардан
Алтай кожон угулат.
Экпидү, эрлү каткылар
Эл-агашка төмулат...
О, эне Алтайым!
Жүрек сүүний согулат.
Аттар, аттар тибирти
Айдың жеристе торгулат.
Адалар тапкан кожонгы
Алтайыста жыгырайт.
Энелер чилеп энирде
Эжелер тойго барадат.
Жажыл кырлар үстүнде
Жаркын — кожон чөйшөт. *жайыт*
Жоным эзен жүргөжин
Тууларым тымын карыкпас.
Өйлөрдү жетген кожонгыс
Өчүп жүректе ундылбас.

ГОБИ-АЛТАЙ

(Поэма-санаа)

Монголдор айдыжат Гоби-Алтай,
Кайда ла болзон, Алтай, Алтай,
Алтын деген сөслө түней,
Јүзүн тилдерде Алтай, Алтай.
Адриад талайдыг ыраак јарадында
Алтай деген сөсти база уккам.
Истанбулда¹ чагкыр мечетте² мулла³
«О, Алтай!» — деп мўргўген, мен кайкагам.
Тенкейген мечет тенеридий чагкыр,
Солоньдый шилдў кўзиўктўр јарыган.
Ак чамчалу магомет⁴ уулдары
«Алтай!» дежеле, јабыс бажырған.
Јер тўбинде турк калыкка
Јерим неге керек бологон?
Эленчек јебрен јерин адаган деп,
Эмди бистиг кемис бодойгон?
...Алтай, Алтай, сен бир тужунда
Та ајдары јок улу болгон,
Та албатылар санаазына
Чўрчўк јеришдий, сен артып калған.

¹ Истанбул — Стамбул, турецкий город.

² Мечет — мусульмандар мўргўйтеп церквеге јўзўндеш тура.

³ Мулла — абыс.

⁴ Магомет — мусульмандардын агару ўредўчизи.

Нениң де учун чөлдөрдиг калмыгы,
Чөрчөгинде сени: «О төрөлим!» — деп айдат.
Канча чактарга жүрек түбинде
Алтайды мактаган кожондор жыгырайт.
Буурыл Байкалдың ары жанында
Бурят укту улус журтайт.
Алтай деген сөсти угала,
«Алтай жебрен төрөлис» — дежет.
О, Кан-Алтай, чанкыр тууларым,
Канча жондорго сен кабай болбогон,
Шыгырап ыраган көк ыйыктар
Канча жондор үнин укпаган.
Айлык, жылдык ыраакта да жүрзем,
Адың сениң кулагыма угулат.
Арчынның чанкыр ыжы өткүре
Алтай деп лама¹ кыйгырат..
Алтындап салган Будда² кудайы
Эрдинде каткылу унчукпай отурат.
Килеп билбес килин көстөриле
Кирип келген мени ајыктайт.
Килен башту ламалар мында
Киркирүүш үниле та нени де кычырат.
Кечире салган узун тактага
Кериле мўргуп, монгол жыгылат.
Өскө, өскө өйлөр кебери
Өчөмик ыштаң көрүнип келет.
Эн јерден элбес эдип,
Эрликтин чырайы меге көрүнөт.

¹ Лама — буддийский абыс, манах.

² Будда — кудай.

Орхон¹ суудан мен адым сугарбадым,
 Керүленди кечип, жуулажып барбадым.
 Мен бу ороондо айылчы,
 Јүректер үнин тыгдаган јорукчы.
 Монголдор эмди тондорын таштап,
 Фрактар² кийип, чичкерип баскылайт.
 Иностранецтерге интервью³ бергилеп,
 Ичинде монгол ло бойлоры арткылайт.
 Отторы јаркынду отельдер эжигни
 Олор эмди оморкоп ачкылайт.
 Ончо телекейден келген айылчылар
 «О-кэй!» — дежип, кайкап тургулайт.
 Өчөөргө јүрген кандый бир неме
 Өчөмик көстөриле эбире көрөт.
 «Пропаганда» деген санаала,
 Быжулап ончозын ширтеп келет.
 Отельдер ончозы ла түггей,
 Кебис, суу, комфорт, ару кей.
 Тере штанду улус та јок,
 Канайдар база. Јакшы, о кэй!
 Кандый да болзо, ороон, калык.
 Аңылу јангду, салымду, кылыкту.
 Тижиг де өткүре болзо јакшылаш,
 Господни министр, Сайн-Байну⁵

¹ Орхон, Керүлен — Монголиянын суулары.

² Фрак — дипломаттар кийетен костюм.

³ Интервью — сурак аайынча айткан кыска суучын.

⁴ Отель — гостиница.

⁵ Сайн-Байну — Монгол тилле эзендер дегени.

Будымның жанында мызылдажың арткан,
Орхонның суузы араай шуулап,
Алтын өргөөнн агызып барган.
Чөрчөктөйг келген бу сүлтерлер,
Чөлдиг учында чанкырда жылыйган.
Алдымда бийик чанкыр ташта
Адалар бичиген сөстөр¹ турган...

Кыыраң сапанып, бүгүн, нажылар,
Кыйгырып мени адылбагар.
Жаңы жүрүмди көргүспеди деп,
Жайнап турум, ачынбагар.
Бу жарты жок шимирттү кожондо
Алтай жүректинг сызын салгам.
Бүтпей калган улу амадунын
Көлөткөзүн де табарга чырмайгам,
Же калка жериле мен жүреримде,
Кажы ла монгол жылу уткыган.
Улу айылчы деп уткыбаза да
Уулына чылап, карузып турган...
Кожо брааткан монгол поэттинг²
Кожонгы түгенбес, жолдордый узун.
Жайгы салкынга жабыс энчейинп,
Енсти уткуйт чөлдөгн кулузын.
Күн чөлдиг учына бадалып,

¹ Жербен алтай тилле бичилген. Билге-Каанның тюрк укту жондорды бириктирип, кыдаттарга удурлажары керегинде куучындары.

² Монгол поэт Чойчылсүрен. Автор оны Сүрен деп адап жат.

Көлөткө чөлдн кечнре чөйилет,
Тамчы да жок куу булуттар
Та кайдан да жеткилеп келет.
Канча жолдорды өткөн газик
Кара-Корумга¹ база жетти.
Женеске бастырган жебрен храмның²
Өлөңдөр өскөн эжиги көрүнди.
Калыктар чочыткан Кара-Корум
Кара кыртышта бадалып калган,
Эн жерлерден келген улустар
Эн элкемдерде кайылып ундылган.
Эрлердин эрлери тизелери тыркырап,
Эскиде бери эмектеп келетен.
Ороондорды бактырып, жондорды тонон,
Чингизтиг будының алдына салатан.
Ак-жарыктын алты талазына
Алтын пайзцалу³ алыптар баратан.
Каандар эжиктерин кайра мергедеп,
Талтак будыла ширееге базатан.
Эски монастырь, тоолу айылдар,
Бут алдында жымжак кебис.
Карган моңол нени айдар?..
Унчукпай соок кымыс ичедис.
Жебрен өйлөрдн жетгенин керелеп,

¹ Кара-Корум — Чингиз-каанның империясының столица-сы. Эмди ээн жер.

² Кара-Корумда сүрекей жаан буддийский монастырь, эмди музей.

³ Пайзца — агаштаң, темирден, алтыннан эткен шоңкор, муркүт, арсланг. Оны алып жүрген кижиниң жаан жамызын да оныг жаан правозын керелеген темдек.

Ыгырада транзистор ойнойт.
 Беелер сааган монгол келлиндер
 Озогы, озогы кожондор кожондойт.
 Чөлдиг кыскылтым тозынын көдүрүш,
 Гоби-Алтайга¹ машиналар барат.
 Карган монголдын айылында дезе
 Космонавттар журукта каткырып отурат.
 Алтайдан келген айылчы дежиш,
 Алдыма бүткүл кой салгылайт.²
 Кызыр беенин сүдинеи эткен
 Кымыс уруп, күндүлөп тургулайт.
 Совет жеринин солундарын сурап,
 Сокуркап жинттер тыгдап отурат.
 Калай берген каруулчык монах
 Кадак³ меге сыйлап турат.
 «Чанкыр тегери үзүгү» — деп айдат,
 Чанкыр торконы жайа тудат.
 «Монгол кижинин күүни — деп айдат. —
 Тегерндий ару, бийик» — деп мактайт.
 Чөлдиг чөйбө, кыйгылу кожонгын
 Чөгөдөй отурып, монголдор кожондойт.
 Кара-Корум жок, же кожондор тирүү.
 Оны кумактар көмүп болбойт...
 Тышкары чыктым, карануй.
 Жылдыстар унчукпай, имдежет.

¹ Гоби-Алтай — бистин Алтайла тудуш күнбадыш Монголияда сүрсөкөй элбек, жаан жер.

² Монголдор айылчы кижиге койдын эдин бүдүнгө кайнадала салып жат.

³ Кадак — жукачак чанкыр торко. Күндүлү айылчыга беретен сый.

Гобиненг келген жылу салкын
Кычкыл өлбгдөр жыдын экелет.
Сананзам эмди ле мында
Өргөөлөр өзүп, көрүнип келгедий.
Жыдаларын чалый тудуп,
Каруулчыктар унчукпай тура бергедий.
Мынайда Марко Поло¹ өткөн,
Онын бичигени санаама кирди.
Өргөөнүн эжигинде кайкамчылуу фонтан
Шылырап тургандый меге билдирди.
Алтын жалбырактарлу Мөңүн агаш,²
Онын бажында алтын күүк отурган.
Араайын соккон жылу эзинненг
Алтын жалбырактар шыгыражып туратан.
Алтын агашты эбире дезе
Ак кымысла фонтан ойнойтон,
Ак беелердин сүдиненг сааган³
Аңылу кымысты кулдар эдетен.
Алтын фонтанда агару кымысты
Атту-чуулу алыптар ичетен.
Ат бажынды алтын күүк⁴ болзо

¹ Марко Поло — венецианский којойым, улу жорукчы. Чингиз-каанның империязыла жоруктаган. Кара-Корумда болгон, кытайдын императорынын жуук советниги болгон. XIII чак, бистинг ой.

² Андый агаш каанның өргөөзінде болгон деп Марко Поло ло өскө дө историктер айдыжат.

³ Марко Полонын бичигениле болзо, канча мунг ак өңдү бее-лерден сааган сүттен эткен кымысты жагыс ла каан ла ого сөөги жагыс улус ичетен.

⁴ Агаштын бажында күүк эмес, а ангел болгон. Автор мыны поэтизацияга көчүрүп жат.

Араайын жыгкылдада эдип отураган.
Карган каан оны тыгдап,
Каиду жууларды ундып, амырайган.
Эмди ол тозын, жиргилжин,
Карагуй ла казыр бйдин уни.
Чөрчөк тө эмес, чын да эмес,
Чөлдө жылыган жондор жүрүмн.

●

Гобининг¹ кебистнй түс чөлинде
Кенете тенкейген кайа учурайт.
Онын күскүднй килег жылымына
Күннин чогы тийип, тайкылат.
Ыраак кумактарда жиргилжин жымырап,
Кенете ак город көрүнөт.²
Чөркөлишкен кошту төөлөр
Чөлдинг кырыла жинжидий тизилет.
Узун жыдалу жуучылдар дезе
Унчукпай оморды каруулдап браадат.
Оног ончозы жап эдиц,
Ээн ле бойы чөл артат.
Мениг чочыган көзиме көрүп,
Могол нажим жиргилжин деп каткырат.
Күскүднй жылымнаг чырайыс көрүп,
Салкынныг ижин кайкап турадыс.
Жоткон келерин эртедег белгелеп,
Чөлдинг араай күнүрегенин угадыс.

¹ Түштүк Монголияда сүрекей жаан, ээн чөл.

² Мындый учурал Гобининг чөлинде болуп жат. Жиргилжин.

Азия, төрөл жерим,
Сен чек ле чөрчөктөн келединг.
Куулгазыныгла, кумактарыгла, корымдарыгла
Жарты жок түштер көрөдиг.
... Оду. От түрген күйген,
Шофер-монгол эчкинин эдин тиштейт.
Походтордо үренген жуучыл чылап,
Чөлдү айылындый эдин нийет,
От жанында амырап отурадыс,
Сүреен жүзүн учуралдар куучындайт.
Гобининг чөлинде динозавр¹ сөөктөрү
Корумдый жадатан деп эске алынат.
«Динозаврдың сөөгүн уурдайла,
Американец туттурган — деп каткырат.² —
Алтынды анайда да эжип аларга
Амадаган болбой ачана» — деп унчугат...
Ай араай чыгып келеле,
Күскүдүй жылымга жарыгын чачат.
Тармыга туттурган тазырак жылдыстар
Таш күскүде төгүлгөн жадат.
Кайкамчылу жараш кыс кенете
Кайдаг да чыгып келгендүй билдирет.
Азиянын сүнези мен дейле,
Арчылып, ойто жоголо берет.
Өткөн өйлөрдиг өчөмүк чырайы
Өйлө кожо мынаг арчылат.
Көптү жагыс ла мен көргөм деп,

¹ Динозавр — канча, канча миллион жылдар мынаг озо жер үстүндө жүргөн сүрсөкөй жаан сөөктү, келескен кеберак тынду Олордың сөөктөрү Гобининг чөлинег табылган.

² Андый учурал чын ла болгон.

Ай тегериде араай каткырат...
Түн. Чек уйуктап болбойдым,
Чөлдин жарты жок кимиртин угадым.
Чбрчөк жеринде баатыр аттардын
Тизиреп клееткен табыжын тыгдайдым.
Кожонгы жок, көлөткө чилеп,
Гобнинг чөлнле кем де барат.
Түн ортодо үргүлү кожонду
Күзүңгилери жынгырап, каравандар ырайт,
Жылдыстар көгөлтирим жаркыны өткүрө
Жылышкан өйлөр кебери көрүнөт.
Динозавр кенете туудый тенкейип,
Жиргилжин ортозынан туруп келет.
Же бу динозавр эмес,
Чөлдө жылым таш өгдөйөт.
Ай жаркыны чөл Устиле
Азып жүргендий меге билдирет.
... «Алтай, Алтай, жерим!» — деп шымыранадым,
Амыр уйку көзимнен качат.
Алтай мынан башталып жат па?
Гоби-Алтай!
Тегери чайбалат...

1966 ж. Монголия.

КЫШКЫ ЭЛЕГИЯ

Жаскы салкын, кар чыкту.
Жажып ыйлайт туралар.
Жүректе жүзүн суракту
Амыр бербейт санаалар.

Ак тайгалар арјанда
Жас келгени тўжелет.
Алтын канады жайылып,
Күүк өткүн үнденет.

Төрөл город тып-тымык.
Кўртелип калган оромдор.
Сенин көзин не кунук?
Саналат ыраак ороондор...

Боро, боро булуттар
Жабыс, жабыс жылыжат,
Тожог јолдо улустар
Јорголожып барадат.

Салкын, салкын тымыкты
Сабаза да ойгонбойт.
Эмиктер ачу шынгырап,
Эрмеги чек ле ондолбойт.

Эрте, эрте тун кирип,
Эренге бурункий тартылат.
Козноктонг кос албай
Сууген журек кунугат.

Жарык отту жаан залдар
Жанынан ырап ундылат,
Карыгып билбес жаш жылдар
Жалбышталып каткырат...

1968, ноябрь ай.

МЕН — МАИЯ

Меге өрттөр түжелет.
Олордын жалбыштарында
Алтын пирамидалар көрүнөт.
Меге Кечуа, майянын
Космический городтору түжелет.
Эренгистү жажыттар
Устиме менин энчейет.
Жылдысту тундериле,
Жылыган ундериле
Кимирилет.
Корголжын ла төгүн
Майя жерине төгүлген,
Жондор өлгөн, түгенген.
Жердий жебрен бичиктер
Площадьтарда күйген.
Ойгор жүректерден жаңыс ла
Унчукпас кубарлар арткан.
Ак жарыктан
Майялар барат.
Ада-Төрөл жеринде жыгылат.
Ол бойыла кожо
Жонынын ойгорын
Түгенбес тундерге апарат.
Алтынга бичилген
Мууг жылдар билгири

Оныла кожо сокор
тымыктарда ундылат.
Ошту күчтү, бшту өлтүрген,
Je улу жажыдын майя бербеген.
О, майя калык,
Сен таптырбас табыскак,
Сен жок ло улуркак.
Сен чилеп, өлүмнөң коркыбай,
Өрө көрүп, жүрөңс пе?
Ак жарыкта адыс ундылбай,
Чөрчөк болуп артарыс па?
Je бис сенең ырысту.
Сенең ырысту, о майя калык.
Салымыс кату болгон до болзо,
Je бис тирү, о, көөркий калык.
Ак жарыктаң апаратан
Айдылбаган жажыт жок бисте,
Анайып жүрүп жоголып калзаас,
Адайтан улус жок бисте.
Меге уур түштер түжелет.
Мен калганчы майя эмитирим.
Телекей билбес ойгорды жажырып,
Тес корумдарга кире бертирим.
Келер өйдө учуңуй улус
Келип сөөгимди казатан эмитир.
Кечуа, майяны шингдеген чилеп,
Келип мени шингдейтен эмитир.
Күл болгон үлгерлеримди көрүп,
Күүнимди озор мениң билбейтир.
Кандый да жажытту калык дежин,
Кайкажып озор жүрөтен эмитир.

Энемле койлогон төрөл тайгага
Эр кемине једип, ойто ло келдим.
Көк чечегине көмүлген јеримди
Көөрөйкөй бойым сүүйдим, сүүйдим.
Ак сүмердинг соок јарыгына
Айдыг түндерде унчукпай чыгадым.
Јылдыска күйген чагкырлык јамыным,
Јылдардыг үнин тыгдап турадым.
Көксимде күйген өрткө чыдашкай,
Көк салкындарга төжим ачадым.
Көбүктү суулар үстине энчейип,
Көчкин булуттыг сомын тутадым.
Алтай аттардый семгек јалду
Ак булутгар кайдаар да учат.
Алтайына келбес уулдарын сананып,
Ак сүмерлер унчукпай кунугат.
Јашта мынан барган эрлер
Јаш ла бойлоры артып калат.
Јажарган мөштөрдиг ары јанында
Јараш кожоннын шымырты угулат.
Алтай уулдар јууда да өлзө,
Агару сүүжи мында јүргендий.
Алтайыс кандый јараш дејип,
Ажулар ажып, једип келгендий.
Адам чайлу айагын артырып,

Адын армакчылаарга чыга бергендий.
Алты јашту кичинек уулчак
Айдын тўнде каткырып тургандый.
Көп санааларга бажым айланып,
Көк сындарды эркелеп көрөдим.
Алкыш слерге, өрөкөндөр», — дейдим.
«Адалар болгон Алтай тайгалар,
Ак чечектер чалынын силкип,
Ак сындарла чөйө базадым.
Адалар тўшкен одулар јанында
Айдын тўнде унчукпай турадым.
«Уйелеп өскөн бу јеристег
Узўлия барганыс бу ба?» — дейдим.
Көк чечектин ўстине энчейип,
Көлөткө чилеп, јеримле өдөдим.

1967, июль ай.

СОЛУН КИЖИ

Средиземный талай.
Дельфиндер ойнойт.
Кўи кызарып,
Талайдаг көдүрилет,
Анда, ыраакта,
Алтындалган толкулар
Кайнап тургандый
Меге билдирет.
Көк талай. Ак кереп.
Толкуларга табарып,
Кереп жайканат.
Канаттарыла талай чийип,
Чайка куштар ачу кыйгырат.
Мында жүзүн укту улустар.
Жүзүн-башка
Эрмектер угулат.
«Солун кижги жүрү» — деп,
Кийин жанымда
Кем де унчугат.
Чочыган бойынча,
Тура түштим.
Алтай улус
Кайдаг келет?
Кайа көрзөм,
Кандый да келиндер

Кийинимиен баскылап клеедет,
Африканын жарадына једип,
Алтай эрмек угуп кайкадым.
«Слер кажы орооннын улүзы?»
Келиндер чочып, меге көргилейт.
«Бис тюрк калык — дешкилейт. —
Бистин тилисти билер» — дешкилейт.
«Эйе, билерим» — дедим.
Эки чагкырдын
Бириккенине көрөдм.
Онын арјанда улу телекей,
Ол менниг төрөлим деп
Сезедим.
Толкулардаг чыккан
Кызыл күн
Кызыл тегерик түнүрдий.
Онын көксине
Салкындар согордо,
Алтын ийнелер
Төгүле бергендий.
А чайканын ачу кыйгызы
Јүрегимнег чыккандый,
Ээн талай күркүрөп,
Албатын кайда деп
Сурагандый...
Мен солун кижн —
Ундылган көлөткөднй.
Төрөл сөстөргө јажыксып,
Јашталып,
Телкемле өткөмднй...

1964, Средиземный талай.

Сениг көзүңде бүгүн
Сүүш, эрке, чайкал,
Меге ол түгөнбөс
Жагына кайкал.
Эгирги неон оттор
Көстөриңде чайпал,
Сананган санаанга,
Көөркий, једин ал.

БАЙАННОР

Байаннор — ол чагкыр көлдөр,
Кызыл туулар.
Байаннор — ол жүгүрүк аттар,
Жалакай улустар...
Байаннор — ол Айдыг үсти,
Кийик, кеен тала.
Байаннор — ол жалтаибас кыстар,
Маргаан, жарышта.
Байаннор — кожон,
Ошкы кырларга тогдолгон,
Төөлөрдиг төжинде конго
Үргүлжинин алтамын тоологон.
Бу бадыш Моголистан --
Төрбөн-Ойрот жери.
Азиянын жүрегинин
Айдылбас кебери.
Баштарын канкайтып,
Төөлөр чүмеркежин турат.
Тозынды көдүрүп,
Машиналар барат.
Монголия жөбрен тымыгын ундып,
Улу элкемдерин
Жаңы ла ајарат.
Көк тенгериге отторы кызарып,
Антенналар чыгат...

Кийис айыл,
Кеен казах сырмак.
Тегерик шајыг аяктар,
Толун айдый ак.
Алты ай,
Алты аяк
Отты эбире жылат,
Күренг алақандарга жаншынат,
Қара көстөр қатқырат.
Тилдерис ыраак төрөбидөрдий
Жаңы ла таныжат,
Сөстөрис келижет,
Келишпейт.
А түн салқындарла кимиренет.
Қызыл-чаңқыр қасқактардың
Төштөрин кемирет,
Теерменделген оок
Таштарла ұрет.
Қардың жолы тегерини
Эки башка ұлейт.
Қайда да казах кожон
Үйеленип өксөйт...
«Байаннор — ол сүүжим -- деп
Айдат. —
Көчүп жүрүп тапқан
Төрөлим — деп айдат. --
Жүгүрүк аттар канады — деп,
Макгайт, —
Жараш қыстар кабайы» — деп
Алкайт...
Мен мында сананып

Отурым,
Телекейдиг база бир эжигин
Ачадым.
Анда кару улус чырайы,
Нажылар мени курчады.
Байаннор, Байаннор —
Кызыл кырлар..
Ээн теҗернде эригин,
Ыйлашкан жылдыстар...

Монголия, 1968 ж. октябрь ай.

ӨЙИМЛЕ КОЖО

Мен өйимнинг алдына
Нени бүгүн айдарым?
Кандый улу керекле
Телекейге чыгарым?
Же өрттнй изў кожонды
Бедрезем — табарым.
Жўрегиме шымырап,
Айдып берер кырларым.
Кожонго жылу жажытты
Кожуп берер жыштарым.
Кайран терег санааны
Калыгымнанг табарым.
Жажыл тууга тайанып,
Жангыскан мен турадым.
Телекейди тындаалап,
Терег санаа сананадым.
Же таш кырлардын кабайы
Тапчы болды, барадым.
Ак-жарыкта ыраактан
Алтайымды ајардым.
Өскө өйлөр кожонгы
Өзөгиме томулат.
«Варшавянка», «Каховка»
Бажымда менниг айланат.
Революция базыды

Эмди меге угулат,
«Аврораның» адыкы
Алтайыма торгулат.
Төрөл жерим салымы
Ыраактан чокум жарталат.
Ленин бистиг кырларга
Жүре бергендий саналат.
Октябрьдын кебери
Алдымда мениг журалат.
Революционный поэт — мен,
Ой кычырат, кычырат.
«Алтай калык алдында
Каруулу сен! деп жакарат.—
Оны макка чыгарар
Ийдег бар» — деп, ол айдат.
Уйкулу, jobош санаалар
Жүрегисти баспады!
Ойдөг артпай, ичкери,
Поэттер, качан да баралы.
Алтайыстыг жаражы
Артап, өчпөс кожоңдо.
Кару жоныс салымы
Ойиске айдар сөзисте...
Мун жүректер үндери
Жүрегиме түүлет.
Жүрегим чокту жылдыстыг
Жарык нийп, сүүнет.
Күстиг күрен ойинде
Күлер туулар жыгырайт,
Бичилбеген үлгерлер
Көксимде мениг жымырайт.

●

О кайракап, сениг алдыга,
Муза¹, эгчейи жабыс турайын.
Макты эмес, үлгердин сызын,
Суўнчилу шыразын сенег сурайын.
Кей. мактанышта жылдар өтпөй,
Керектү иште жүрүмим өтсин.
Муза, сениг алкыжыг таштабай,
Жүрегим жарыткыштый жоныма күйзин.

1968, ноябрь ай.

¹ Муза — греческий миф-чөрчөк аайынча, искусствонун да наукалардын кудайларынын бирүзи.

ЧӨӨЧӨЙ АРАКЫ

Чөөчөй аракыны улус уруп,
Чөгөдөп биске күндүлөп берет.
Чөөчөй талайдан терег бололо,
Чөңүп каларысты көөркийлер билбейт.

Акту жүректен албатым күндүлөйт.
Алкыш болзын аякта ажына!
Айланып келгенде, «көдүр ле» дешкилейт.
Акту бойы жыгылып та браатса.

Албатым күндүзи — жакшы жагыс.
Адалар биске оны берген.
Аракылу чөбчөйдү ууртап та алза,
Адына минеле, жана беретен.

Ак сагалду таадаларды эбире
Айак араай жүзүп жүретен.
Айактыг түбинде калбакча аркы
Айдың түнде мелтиреп келетен.

Эмди көрзөн, база ла чөөчөй,
Же чөбчөй дө эмес, кырлу стакан.

Ондо толо кабак аракы
Чайбалып көпти базып салган.

О чөөчөй, күндүңг ажы!
Күүни бийик улус көдүрзин.
Күндүчөг жоным чөөчөйдиг терегин
Күндүлежип тура, жакшы билзин.

●

Ак чаазынды колыма алала,
Ак тымыкта туруп калдым.
Айдайын деген саңаамды ундыйла,
Арга жокто, кунугып ыйладым.
Алтайымнын үстиле араай
Ак булут чылап жүре бердим.
Төрөл жүректерде изим артпай,
Төгүнниг јеринде мен жүредим.
Арчындары јытанган чанкырлар мени
Айландыра курчап кожондоп келет.
Көгүтейдинг көк јылдызы дезе
Көзиме тўжўп, јарын күйет.
Айдыг тўндердинг араай јанары
Ай јарыгыла толкуланып келет.
Айлымнын эжигин ача тартып,
Алтай поэзия кўўзин экелет,
Ак чаазынга кырларым јуралат,
Ак чаазында кылдар јыгырайт.
Качан да сўўген, ундыган кыстыг
Каткырган көстөрн алдымда турат.
Ак чаазын эмди ак эмес меге,
Алтан өгдў сологы эмди.
Алтайымнын јаражы јуралган
Албатым берген мааным эмди.

1967, ноябрь ай.

КУТУС КОЖОН

Эптү жерде туштажып,
Эркем, сени мен сүүгем.
Эмегеним болзон деп,
Эзирикте сөстөгөм.

Ха, ха, кайдалык,
Эзирикте сөстөгөм.

Калай берген бойыма
Кажы ла кыс — жаражай.
Сениң эрке көзигде
Сүүш толо, ай, ай, ай.

Ха, ха, кайдалык,
Сүүш толо, ай, ай, ай.

Коо, жараш көөркийле
Кожо отурып, жыргабай.
Эртең не болотон?
Эрлик оны санангай.

Ха, ха, кайдалык,
Эрлик оны санангай.

Жайым жүрүм жакшы деп,
Жарјандап мен көкүгем.

Жайым мененг болбос деп,
Жаражайым кекенген.

Ха, ха, кайдалык,
Жаражайым кекенген.

Эмеген улус тўнгей деп,
Эртезинде коркыгам.
Жагыдаг кулга тўшпеске
Жаражайды таштагам.

Ха, ха, кайдалык,
Жаражайды таштагам.

Эжиме кару кижн мен,
Эрмегиненг чыкпазым.
Бу ончозы кей куучын.
Кайдаар да мен барбазым.

Ха, ха, кайдалык,
Кайдаар да мен барбазым.

Суўшке кўйген жүрек бар,
Суўнеле, тенеер јат.
Кей, кутус санаага
База не ле кирип јат.

Ха, ха, кайдалык,
База не ле кирип јат.

1968 ј. апрель ай.

ЖЕРИМ КЕРЕГИНДЕ

Чарчап тийген кўнле кожо
Чаңкыр тууныс бажына чыгадым,
Ак сўмерлер «ээлерин» кычырып,
Алтын ширееде сананыш турадым.

Кۆк теҗерини жамыныш,
Көгөргөн туулар унчукпайт.
Ак сагалдары жайылып,
Алтай «ээлери» жуулбайт.

Жаңгыс ла ыйыктар баштары
Жалтырап ыраакта агарат,
Ынаарлу тўдўскек өткўре
Ыраган жолдор көрўнет.

Ол жолдорло канча жон
Өдўп барганын билерим,
Эль-Бабырган, Эн-Учук
Эне төрөлим — сезедим.

Көк тюрктер бололо,
Көбўзи мынаг ыраган.
Казыр калкала жуулажып,
Канчазы кырылып жыльйган.

Алтайда эмди сөөктөр,
Көгөргөн тымык корумдар.
Терең корумдар түбинде
Ундылган алтын кылыштар.

Ол үргүлжн кожоңы,
Өйдиг музейде сомдору.
Бистин жүрүм кайкалду.
Чөрчөк жеринен ырысту.

Алтайдын карган «ээлери»
Алдыртып алып кайдарым,
Козырайган туулардын
Кожоңын угуп турарым.

Алтайдын ээлери бар болзо,
Албатым неге астайтан?
Адалык болгон жеринен
Ырбап неге баратан?

Мындый санааны сананың,
Бойыма бойым каткырадым.
Чаңкыр туман бололо,
Кайылайын деп кунуктым.

1968, май—июнь—декабрь.

●

Жажыл теректер жаштары
Жаагыма менинг төгүлет.
Ол жаштардыг тамчызы
Эрдиме тийип, өртөлөт.

Эрмектежип тургандый
Устимде теректер шуулажат,
Алдымда аллея там ыраи,
Жажыл эжиктер ачылат.

●

Та отторло шуурган, шуурган,
Та оттор болуп карлар айланган.
Боромтык карануйда
Та тенкейген туралар
Жиргилжинтин чайкалган,
Та менин бажым айланган,
Көксимде сүүштин
Шаңдары жыгыраган...
Бу шакпыртта,
Билбес кару улус ортозында;
Бис экү жагыскандый,
Жыш ортодо турганыстый.
Шыгалап көргөн көстөр,
Сакып тындаган кулактар,
Тапчы, тымык оромдорло кожо
Жоголып калгандый,
Жаркынду оттордон сокоорып,
Улу табыштардан түлейжиреп,
Изү сүүжистен кылбыгып,
Кичинек коптор ло оптор,
Качып ырагандый...
Бир сакылталу жүреримде,
Москваныг шуурганду энгиринде-
Сениле баргам.
Желбер тонду сени,

Кичинек көөркийди,
Айучагым деп адагам.
Түндүктин карлу айагдарына,
Ак кийиктер желген талаларга
Жүре берерге амадагам.
Ижемји жокто иженип,
Эркеледи сени кунуккам.
Кайра бурылбас жолдордын
Калапту үнин тындагам.
Же ол энирде тунгей ле
Оттор, оттор чайкалган.
Отторлу бийик туралар
Та неге де жайканган.
Сенин көстөрүн түбинде
Суракту күлүмжи жүр калган.
Кару, кару санаалар,
Кабыра кучактап арт калган.

1966 ж. декабрь ай.

ЭЛЕГИЯ

Кунукчалымды мениң ўлежин,
Куулар ойто ло жан барган,
Кулузын кирбиктў көк көлдөр
Кунугып кийшиненг көр калган,
Ээзи жок көл чилеп,
Эригин жүргеним арт калган.
Ак куудый ижемн
Оны таштап ыраган.
Бүгүн санаам карагуй,
Кууним туйук тайгадый.
Карык санааны базарга
Кар өнөтйини жагандый.
Карлар, агаштар, туралар,
Эбире ак ла жеңилчек.
Жагыс ла сен келбезинг,
Ундылбас жазым, көк чечек.
Же уур ла изў амаду
Шугун чыккан туулардый.
Ак жолдордын учында
Кем де сакып тургандый.
Куунукчалымды мениң ўлежин,
Куулар кайра келбестий.
Чагкыр тууларда көк көлдөр
Сакып көргөн көстөрдий.

МРАМОР ТУУЛАР

Күкүрт үнинен күнгүреген
Мрамор туулар.
Көгөргөн тегери
Көк чибилер ортозында
турат.

Бүткүл гранит туулар
Салкында жыгырада кожоңдоп,
Жалкында жарсылдада каткырат.
Таштар унчукпас ден кем айдат?
Кырларымда үн жок деп кем айдат?..
Анда түргөн суулар шымырты,
Ыраак метеориттердин жалтырты.
Бу ла көпөгөш, көпөгөш
тууларымнын

Жылыган капчалдарында,
Мөштөрдиг серүүн төстөрнине,
Жеримниң төжинде
Тегеридий чагкыр,
Кардый ак мраморлор
Чоокырайа мызылдайт,
Күкүрт үниле каткырат,
Күн чогыла чагылат.
Je мрамордонг эткен
Сүрлер, обелисктер көргөм.

Ойгорлор чырайы олардог
танылатан.

Олор сананатан,
Олор каткыратан,
Жаңыс ла унчукпайтан.
Таш та болзо төрөлинде үндү,
Капчал ичинде салкын да үндү.
Олордыг жүреги кайда да
чагкыр кырларда,
ыраак Алтайда.

Кижиде андый.
Тили өскөлөр ортозында,
Билбес талада,
Мрамордый унчукпас,
Канайып та жаранза,
Кандый да кебер алынза,
Өскө тилле кожондоп
болбос.

1966, сентябрь.

Күүктер үни жыгкылдап,
Күүнзеген өйлөр једип келт.
Күүнет јерден ойто ло
Күүк тамандар көгөр келт.
Жылыыйп калган ижемји
Јимирт эдип ойгонды.
Жыгырап өткөн жылдардын
Јайнузы жүрекке эбелди.
Айдылбаган сөстөрдиг
Ачузы ойто угулат.
Тушташпаган јолдордын
Туманы серип, кычырат.
Јасла кожо Алтайым
Јажарып ойто јангырды.
Мөнгүликті сананып,
Мөш ағаштар шуулашты.
Чанкыр суулардаг тайкылып,
Күн оодылып, чачылат.
Көскө олоп табарып,
Көстинг јажын изидет.
Јажарган төрөл туулардаг
Јаш үйелү уул барат.
Јаланда жүзүн чечектер
«Јанып кел!» — деп айдыжат.

СЕН КИЖИ

Сен тўғей ле кижн,
Сен бийркебе меге...
Бис кўл, тобрак,
Лажыл жалбырак.
А кўўним десе ак,
Тагдак...
Сен мўнгулик болзон,
Лылдыстый очпос болзон,
Бажырап да эдим,
Кайкаар да эднм.
Ле сен «улу», сенде мак,
Учында тўғей ле тобрак,
Кей ле жалбырак.
Ле тўғей ле јўрўм,
Каткыртсын, ыйлатсын.
А улуркаган тенек
Сананзын, уйалзын.
Бойындый кижиге
Карузып болушьсын,
Магын, јамызын —
Ундызын.

Ноябрь, 1967.

Көстөрүм неге жашталат?
Та тегерининг чагкырзымак
Ыштарынан,
Та жеримниг билдирбес
Сыстарынан,
Je көстөрүм жашталат.
Туман өткүрө
Турналар кыйгырат.
Ыраак чөйилген
Жажыл тууларга
Келип барзаң деп,
Күүктер томултат.

1969, жай.

Ой, ыраакта чагкырлар,
Санаа жеткен талалар!
Слерге жүрегим не мендейт?
Нени жажына бедрейт?
Көчкөлдү энмек сындарда
Көрүнбес тармы турган ба?
Айса, кайда да ыраакта
Кем де санааркап арткан ба?
Көгөрип күйгөн жылдыстар,
Көксиме илби чачкан ба?
Сүүбеген сүүжимниг
Сүнези тенип барган ба?
Je бу кайкалду чагкырда
Та өлүмим жажынат,..
Та мөнгүлик кожоннын
Күүзи мени кычырат.
Je өлбөс, үргүлји жарашта
Өчөткөн күүним жазылат.
Каралап айткан сөстөрдниг
Каргыжы мында ундылат.

1967, февраль ай.

МЕН — ДОН-КИХОТ

Мен — Дон-Кихот Ламанчский,
Кунукчыл кебердинг алып-баатыры.
Аамайтыган мокоо күүндерле жуулажып,
Чылаган үлдүүм кынында жадыры.
Олү жүректүлерди өрө көдүрерге
Өкпөбрип мен ичкери мантаткам.
Теерменле жуулашкан чылап,
Тегин жерге жылдарды жыыйткам.
Каткыла уткыган казыр улуска
Калас изү сөстөрүм айткам.
Ой, Росинанта адым кайда?
Оноры-тескери айтырып ырагам.
Мен — Дон-Кихот — көөрөнкөй баатыр,
Жыдамды темденип, алтайымла браадым,
Жалакай күүндүлөр жүрүмде болор деп.
Жардак үнимле кыйгырып турадым.
Кул кылыкту ачап кускундар
Куркулдап менинг үстимде айланат.
Кара жерге бадай базарга
Кал немелер чырмайып турат.
Же Дон-Кихот өлбөс, мөнгүлик, —
Кунукчыл кебердинг алып-баатыры.
Кара күүндүлөрдү кыра чабатан,
Алмас үлдүүм кынында жадыры.

1968 ж., ноябрь ай.

●

Карыкчалдый кара тун,
Јүрегимди мениг базырба.
Эрикчелдинг энир кыйгызы,
Эрегисту артырба.
Күүним жажыл бұрлердий,
Салкынга омок јайкалзын.
Јүрегим күндий кызарып,
Көксимде сүүнчилу согулзын.

1968, ноябрь ии.

Куйундарла ороньп,
Куулгазындый жүр калзам,
Ундылган тымык талага
Ууланып мен ыразам,
Турна үннидий шыгырап,
Тууларымды таштазам,
Күски терек бүрүндий
Оскүзиреп жылызам,
Кем эске алынар,
Узун жолго энирде
Чыгып жангыска кунугар?
Жодролор чечектеп,
Жоктоп, байла, сананар...
Көк сындардыг белинде
Көлдөр санааркап көр калар.
Айга мүүзи илинип,
Алтайымла аг барар.
Мөнгү-сүмерге табарып,
Ай шынгырап оодылар.
Онын мөнгүн оодыгы
Тегериге чачылар.
Ырал барган жолыма
Карлар болуп төгүлер...

1968, март ай.

ЫЛАНДУ СУУ

Ыландар сууда танго бијелейтен,
Ылдыстар чылан мызылдап келгилейтен.
Эмди ол суу трубаларла агат,
Ак ванналарда кайнап, чайбалат.

Ылбырт эдиң жылангаш келиндер
Ыландар чылап ваннага киргилейт.
Эмдү-томду суула јунунып,
Ээлгир ле эрке јүскүлөп јүргүлөйт.

Азыйда ак Качаның аржаны
Айдың түнде јалтырап јадатан.
Ак тумандар үстүнде тартылып,
Алтын ыландар сууда јылатан.

Озо чакта ол аржан сууга
Каанның кызы келген дежет.
Сууга эжинип көбркий киреле,
Ылан боло берген дежет.

Ол кыстың сүнези түндерде
Оноң мызылдап чыгып келетен,
Ылан терези уштылып түшкенде,
Јаражай көбркий көрүнип келетен.

Онын јаражына эбире туулар
Көгөлтүрүм жарыкка жарып туратан.
Жылдыстар мөлтүрөп, тегери түбинен
Кыстыг чачына жабызан түжетен.

Качаныг томду суузыныг магы
Канча јерге јебренде јайылган.
Кыдаттыг кайкалду јебрен кааны
Качаныг аржанын ичетем деген.

Алтан тбөгбө коштогон аржан
Алтын столицага јетпей соолгон.
Мбикүлик бедреген каан санааркан,
Мбигүн бргббзинде кунугыи бйлаган.

Эмди аржан трубаларла агып,
Радон эм деп магы јайылат.
Эжиктег батнас эјечер мында
Ээлбес белдерин эмден тургузайт.

Јыланду сууныг тармылу магы
Јылыиып эмди чактарга ундылат.
Је јыландый жылбыркай келиндер мында
Јыраалар ажыра эгирде каткырат.

Оромдор орой шуулажын,
Олордын эрке шимиртин.
Шунуп өткөн «волгалар»
Ырап отторы күйгенин.

Ак фонарьлар араайын
Жапылдап өчүп турганын.
Акация агаштар
Шымыражып тынганын.

Рубин кызыл чолмондор
Там кызарып калганын.
Спасский куранттар
Жыгырада сокконун.

Мавзолейдин жанында
Каруулдар солынып
турганын.

Курч жыдалар бажына
От жалтырап тийгенин

Орой түнде көрөдим,
Ончозына сүүнедим.
Сүүген ырысту городым
Оромдорыла барадым...

Ундылып калган тушташка
«Арбат» метро жанына
Једип барган турадым,
Эрдингде араай каткылу,
Козинде эрке суракту
Келерингди сакыйдым.

1962 ж. август ай.

ЖОЛДОН ИЙГЕН СОС

Алтайыма келеле,
Ак сүмердег тудайын,
Бөкөйбөс омок бажымды
Чагкырлыкка оройын,
Көк өзөктөр тубинде
Кожончы суулар мантазын,
Арыш калган будымды
Ак толкулар сыймазын.
Алтын жыдалары атырайып,
Эртен тура күн чыксын.
Көксенме тийиш жыдалар
Шыгыражып, кайдыксын.
Чөркөлгөн төөлөрдий тайгалар
Чөрчөк айдын кайлазын.
Арчын жытту чагкырлар
Аластан, санаам жарытсын.
Күн ашкажын — ай чыксын.
Ак толкузы жайылзын,
Көзмө жылдыстар тўжеле,
Чедиргентип чайкалзын.
Ак тўндердинг жаражы
Мөңкүликке бириксин,
Мөңүи кылдар шыгырап,
Мөштөг мөшкө тартылзын.
Алтайыма жанадым,

Ак сындарга чыгадым.
Кўнге жуук жеримнинг
Кўўни жараш, барадым.
Агаш айылдар эжигин
Араай ачып киредим.
«Эзен, кару улус!» — деп,
Эриккен бойым сўўнедим.

1967, шолз.

КҮЛЕР КҮСКҮ!

(Баллада)

Танский абакайдың күлер күскүөн
Та кайдаг келген Улаган алтайга?
Je тармылу өйлөрдиг жылыйган сүнеси
Элестелип өдөт көзимниг алдында...
Гобиниг кызыл кумактары өткүре
Конколоры шыгкырап төблөр жайканыт,
Торко көжөгөлөр ары жанында
«Тонгуп калган» принцесса отурат.
Алтын столица ыраакта, ыраакта...
Адазы кандый казыр вижи.
Темир курчулу городында коркып,
Тербезен жондорго кызып берди...
Күлер күскүдег принцессага удур,
Көстөри жашталган көбүркий ачыктайт.
Эрјине јинјилер мойныны эбире
Кезе тарткан буудый билдирет.
Чингбеери-торко көп тө болзо,
Чүмеркеп оны кемге көргүзөр?
Јерлик улусту соок талага
Једин барала, ол өлүп калар.
Јаан өргөбниг јажыл садында
Күзүңгичектий үни шыгырабас түрү.

¹ Базырыктыг корумынаг табылган күскү.

Жаан абакайдын күйүнчөөк кыстары
Алтын столицада журтайтан туру.

Же кул кыс онын жанында
Куулгазынду чөрчөктөр куучындайт.
«Күн-Тегери — ол жалтанбас баатыр,
Түндүк таланыг кааны — деп айдат. —
Ол төрөлистин өштүзи болгон,
Эмди төрөлистин куйагы болор.
Согдиянанын¹ бийиркеек кааны
Сеге калан төлөп, жабыс бажырар.
Алтын империя сени ундыбас.
Адын кызыл иероглифле² бичилер.
Сенин адын Ай-Чечек ине,
Түндүктинг жылдызы болуп күйер!»
Принцесса билер, кем де эске албас.
Күмүш өргөө оны ундып салган.
Оңдо өч, күйүниш ле көптош,
Өргөө тамызында
Тангут принц кыйналган.
Жол ыраак, төөлөр араай жайканат.
Чаңкыр тегери учында жиргилжин.
Ыраакта, ыраакта оошкы кырлар көрүнөт,
Олордын үстүндө көк ышту илбизин.
Жашма, топаз таштарла жазалган
Жажыл бассейн санаада чайбалган,
Анда алтын балыктый мызылдан,
Ай-Чечек эжинип жадатан.

¹ Персидский государство.

² Сөстөр лө буквалар.

Төөлөрдү эбире жуучылдар.
Желмер аттар, көө катанчы.
Чөлдөрдү эркеледин жайкаган
Калганчы төөдө ак сагалду кожончы.
Жыдалар баштары мызылдап,
Тенгерини шыгырада чийгилейт.
Оног чедиргендер төгүлүп,
Чагкыр сууларга урулып өчкилейт.

Эгирде чингбеери байканда
Икили жажыркап кожондойт.
Өргөөнүн мызылдаган жамызы
Сүмелү бай чүмеркеп кедейет.
Политика онын бажында,
Торко баштыкта өргөн сагалы.¹
Жерлик жондордун жолына
Шибеедин турган санаазы.

А шатерды эбире одулар...
Оттор, оттор мызылдайт.
Жыдага тайанат каруулдар,
Куйактар араай шыгкырайт.
Кардый ак чырайда түндий көстөр.
Үч жагыда айдый чичке кабактар.
Сабарда алтын жүстүктөр — алмаз таштары.
Үспекчиндер жарыгына
Көк чедиргендер чачылар...
Та канча ой өткөн билбезим.
Историктер оны бичибеген.

¹ Жебренте жаан жамылу кыдаттар сагалын өрөлө, торко баш-
тыкка сугуп алатан.

Жагыс ла Базарыктыг корумдары
Ол бйлорди улаарып кимиренген.

Сары пергаменттер ортозынаг
Сагалы сартак ойгорчы көрүнген.
«Түндүкте Тю-ку, Теле улустар
Тере кийимдү — деп чүмеркеп бичиген. —

Олор калапту, жалтанбас жуучылдар , —
Оног ары ойгорчы тоологон, —
Жылан жылда жерлик калыктар
Бейджинди жуулап тоногон»...

Кенете кыйгылар жыгырап,
Кырларга торгулып ырады.
Алтын колесница — абра
Ак аттар јегилген келетти.

Киш тонына абакай оронуп,
Алтайды кайкап ајыктайт.
Онын төжинде чокту алмазтый,
Тайгалар баштары мызылдайт.

Өзөктөргө толгон калыктар,
Өрттий кызыл чырайлар.
Ат айланбас жаан одулар,
Жуукаларда — күлер казандар.

Күмүш куйактары мызылдап,
Черүлер жергелей тургулайт.
Кереге айылдын түнүгинен
Кайын жажарып элбирейт.

Он эки канатту ак кийне айыл,
Ак кийне јолло принцесса алтайт,
Алдынаг оның көк көжөгө тартып,
Күрен чачту кыстар баргылайт.
Кизи билбес кайкалду кожонгын
Келиндер јайканып, чөйө кожондойт.

Икилилер үндери бир аай
Мөнүнделип кейде айланат.
Торкого баскан буттарына
Ташка баскандый кату билдирет.
Алтын үйгендү атка минген
Алып баатыр удур келет.
Оның темир билектери јалтырап,
Төжинде алтын күн чагылат.
*Је күлер күскүниг үсти тумантыш,
Оның чыраыш билдөр јажырат.*

Карлу алтайда, кардый ак өргөбдө,
Тагбачтан¹ келген принцесса кунугат.
Күн-Тегерининг аттарынын туйгактары
Күнбадышты, оног чыгышты чайкалат.

Јелбер төблөрине кебистер коштогон,
Јеерен сагалду перстер келгилейт.
Ай таңмалу торколор до ийзе,
Алтын столица јууга белетенет.

Чөлдинг кумагындый бу калыктар
Чөрчөктөр артырып, јылыиш калар.

¹ Јеберен тюрк бичикте кыдаттар дегени.

Учы билдирбес улу талада
Угы-төзининг сомдоры артар.

Күн-Тенери көстөри чагылып,
Кылыжын көдүрүп, кытайга кекемген.
«Акыр ла болзын, кайын ада,
Алтын ширеенге отуарым» — деген.

Ай-Чечек билер, адазыныг колы
Алтайга качан једин келген.
Корон эмезе садынганынын согооны
Јалтанбас кезердинг тынына једетен.

Ол тушта көчкүн империя
Күл чилеп чачылып калар.
Карагуй корумда Күн-Тенери сөөгүн
Тонокчылар казып, тоноп барар.

Је Күн-Тенери онын сөзин укпай,
Алтынчы айылда аракыдап отурат.
Јыштардан экелген јеерен кыстарла
Персидский кебисте сайрап амырайт.

Јай келзе, алтын ээриче отурып,
Түмендерин көдүрүп, јууларга атанат.
Чагкыр көстү гиперборей¹ јеринен
Алтын кучаныг кежигин аткарат.

Былтыр Гоби-Алтайда кыштаган,
Быјыл Согдиана городторын чачат.
Онын улу керектерин мактап,

¹ Јебрен албаты.

Агаш айылында топшуурчы кожондойт.

Карлар айланат, карлар айланат.
Кара корумдар карлар алдында.
Күлөр күскү колымнан жылбырайт,
Түштер жогылат, көөркий санаамда.

Базырыкта баатыр улустар
Кимирттери жылыып, килин түндерге ырады.
Улаган өзөктө ак шуургандар айланып,
Көстөриме жебрен илбизин илинди.

Тымык түндердинг чейдем чапкырында
Меге Базырыктыг аттары келгилейт.
Алтын үйгендери баштарында жалтырап,
Адалык төрөлгө баралык дешкилейт.

Торко жалдары куйундый толголып,
Тошту тайгаларла киштежин өткилейт.
Аргымактарын жылыткан төлөс жинттер.
«Слер кайда?» — деп кайра көргилейт.

Олордын ачу киштежин эмдиге
Сындардын салкыны сыылап өткөнөт.
Күлөр күскүлү принцесса-абакай
Бейджиннин алтын садтарын түженет.

1968, сентябрь — ноябрь.

ЭСТРАДА

Эстрада!

Салымым сениле тудуш болбоды.

Өрт чырайлу залдар

Алдымда жызырап калбады!

Мен тымыктап келдим,

Жеримди бүркеген

Жобоштыг саванын

Карамы жок мергедеп ийдим!!!

Мен кырларыма жөлөнүп,

Унчукпай сананып турдым.

... Жерим!

Сен эмди де унчукпаста,

Эмди де алаңзышта,

Болушпаста ла чачыгыда!

Эй, эстрада!

Жыгыра, жызыра!

Каргышла ба, макташла ба, —

Мени уткы!

Мен билерим,

Эстрада — ол стратум,

Жебрен римляндар

Анайда адаган.

Эстрада —

Бажыратан,

Баш кестиретен жер,

Јүректер күйген, сүүнген,
Сүрүниги олгон жер!
Мен билерим,
Менин алдымда
Залдар экчелбес,
Адымды телекейде
Кем де билбес!
Же жерим керегинде,
Жоным керегинде
Түгөй ле айдарым.
Эстрада жоктон до,
Мак жоктон до
Төрөлим керегинде
Түгөй ле айдарым.
Кырларым меге
Эстрада болгой!
Жылу тушташта,
сананышта!

Менин үним жеримдй тымк болгой,
Же эстрада магы — меге керек бедн!..
Эстрада!
Төрөл кырларымда
Кыйгыр,
Јүректерди кычыр.
Ундылып калбаска,
Ойдон артпаска,
Мен кырларымла барадым,
Чанкыр ыраактарда
Жылылып каладым.
Тегериде десе
Күн чайбалат.

Алтын аякты о л чайкалат,
Жазыл бұрлерге
Күн будугы
Алтындалып сұртұлет.
Бу эстрада үстине
Кўски жалбырактар эмес,
Күн чайбалын төгүлет!

Январь, 1967 ж.

МӨҢКҮЛИК

„Үч телекей» бирүзининг
Кажызын талдап аларын?
Ургүлҗи эмес жүрүмнинг
Учына канай чыгарын?
Танылбаган жүрүмди
Таныйла, нени табарын?
Ак жарыкты көрөлө,
Айрылып канай барарын?
Үч кат телекей
Чөрчөк болгонун билерин!..
Эң артыгы јер эмей,
Је эгчейип ого чөңөринг...
Мөңкүлик, чын, ол кайда?
Сананып, сананып турадым.
Ак таңдарды јамынып,
Алтайымла базадым.
Улу ойгор улустар
Јүрүмнинг јажыдын таппаган.
Ар-бүткеннинг алдына
Алаңзып сурак тургускан.
Је көгөрип барган сындардын
Чаңкыры мөңкүлик эмес пе?
Үргүлҗини өт келген
Үнибис мөңкү эмес пе?
Өлбөс жүрүмди бедреп,

Ойди јенин јўрбес пе?
Карыбайтан кожоғло
Мўнкўликке јетпес пе?
Бу ла турган кырларым,
Бу ла сўўген чырайлар.
Мўнкўликти табарым,
Ол бойыста, улустар!..

●

Ах, ойто ло јас —
Суушле тынган кырлар.
А јүректе кыш —
Кыјырашкан карлар.
Айландыра јай—
Ак чечектү садтар,
А санаада јангыс
Ак шуурганду кырлар.

1967 ј., февраль ай.

КАЙЧЫ

Кök туманду тайгалар таңкылап,
Карлар алдында үргүлөп сананган.
Агаш турада көс жок кижн
Кайыштар уужап, кожондоп отурган.

Печкеде одын сүүнчилү жалбырап,
Көзнөктө кырулар жалбыштанып агарган.
Ончо телекей караңуй тымыкта,
Jүректе күн, жылдыстар жарыган.

Эки кылду алтай топшуур
Эңир келерин сакып турган.
Тере де уужаза, курсак табылар,
Карган энчейип, жангыскан сананган.

Караңуй кирерде, колхозчы улулар
Кичинек турага жуулгылап келетен.
«Карда-жутта арыган бнске
Чөрчөк айдып берзеер» — дежетен.

«Акыр, акыр, балдарым, -- дейле,
Ак башту өрөкөн топшуурин алатан. -

Карган Улагаш¹ тирү жүргенде,
Топшуур карыгып турбас» — дейтен.

Соок туманду ыраак талада
Телекей кайкаар кожондор чыгатын,
Өчүп калган алтайлар магы
Өйлөрдү өдүп, жүрекке чалыйт.

Алып-Манаш, Көзүйке, Байан
Алтайыла катап ла баратан.
Ишке арыган улустың чырайында
Алтын таңдар катап ла адатан.

1968 ж. август—ноябрь.

¹ Николай Улагашевич Улагашев — аттуу-чуулу алтай кайчы

Менин сўнемди корыгар,
Менин сўнемди корыгар,
Унчукпас тымык јыштарым,
Улуркак кайракан тууларым, —
Мактаныштаг,
Коркыштаг,
Алағзыштаг,
Чөкөштөг,
О кайракан, корыгар!..
Ышту городтордог
Ғачадым,
Ыйыктар керий
Јортодым.
Ышталган ыраак
Чагкырлар,
Чедиргенделген
Чалындар,
Көксимди арутап јунугар,
Јаркынду, јараш санаалар,
Солонгыдый чалыгар.
Бајырайган јылдыстар
Бажым ўстўнде айланзын,
Јаштаг кару најылар
Јанымда менин отурзын.
Көпти көргөн јүрүмниг

Сызыла жүрегим сыстазын.
Көкүп айткан куучыннан
Ийдем мениң кожулзын.
Тууларымнын шымырты
Каныма өдүп, жайылзын.
Кыскылтым ыраак эгирлер
Кызарып көксимде көгжүзин...

АДАЛАР ЖОЛЫЛА

Адалар жинт тужына
Атанып баргадыйым,
Көгөргөн сындарга
Көмүлүп калгадыйым.
Жуучыл амыргы кыйгызынан
Тура конгодыйым,
Болот үлдүни жагып,
Ичкери болгодыйым.
Эй, эскадрон!
Үлдүни ушты.
Кара жалду аттар
Ичкери учты.
Оймонның чөлинде,
Кылыштар, ойно,
Сухов тирилеле,
Бери келди ойто!
Революционный жаргы
Кату ла кыска.
Кайгородов бажы
Тоолонды мында...
Эй, эскадрон,
Жоткондый жүтки!
Канзыраган актар
Канды көп төктү!
Эй, Кырлык, Экинур,

Туйакту ла Јоло,
Кызыл мааны көдүр,
Мылтыктарды окто!
Аттар туйгагы алдынаң,
Чедирген, чачыл.
Кызыл Чолмон жаркыны,
Јүректерге чагыл.
Көк јалдары јайылып,
Аттар, аттар учат.
Алтай кырларла
Эскадрондор барат...
Улу өйлөр сүрлери
Көзиме көрүнөт.
Адалар күүндери
Јүрегимде күйөт.
Ол өйлөр чөрчөктөй
Јараш ла ыраак.
Ол биске кожондый,
Мааны дезе — таңдак.
Ол кызыл таңдактаң
Күн чалыган.
Күн дезе Ленинниң
Күүниле јарыган.

●

Соок жанмырдый санаалар
Жүрек жалбыжын өчүрөт.
Же көрнөө ойто ло көнжүп,
Оттор ойто ло күйөт.
Уйкузы жок тундер
Узак, узак билдирет.
Ундыш барган нөкөр
Түжиме та не кирет?!

1968 жыл, октябрь ай.

ОЗОГЫ ЭЛЕГИЯ

Суури башту субиргандардыг¹
Мбнун тилдү күзүгичектери шыгырашкан,
Жес бодиставаларын² койнына сугуп,
Бийттү ламалар алтайга ууланган.

Индостаннаг келген күлер Будда³
Жулада⁴ үстин одына жылынган.
Жылағаш бойы сооктон жалтанып,
Ойгор күлүм|изин оозында тонурган.

Карга бастырган бу Алтайда
Изү Индостанныг пагодаларын⁵ түженген.
Агаш айлында алтай кижн
Алдына жыгылып мүргүбеген.

Күлер Будда кенете тура жүгүрип,
Изү талаларды көстөп качкан.
Камдардыг түгүрлерн сүүнчилү түнкүлдөп,
Аркада үкүлер жиркиреп каткырган.

¹ Ламанстский монастырьдын башнялары.

² Будданыг кичинек сүричектери

³ Жайаачы кудай.

⁴ Ус күйдүретен күлер чөөчөй

⁵ Мүргүйтен жер, церкве.

Карлар айланат вальста...
Күртелген город тып-тымук.
Бис жагыскан айлыста.
Элбис күндер чек ыраак.
Боро шуурган нени де
Ыйлап туруп айдып жат.
Кунуктын апту тармазын
Күүниске эрке салып жат.
Откөн күндер жеңилчек,
Өчөргө брааткан жалбыштый.
Келер күндер ажу жок,
Агарган улу тайгадый.

Je санаа жарык алмастый,
Jүреkte күннен жалбыштар.
Ажузы жок тууларды
Ажарыс — бис баатырлар.
Бүгүн эрке вальста
Шуурган ойноп айланат,
Оныла кожо јаш тужым
Эзендежип ырап јат.

1968 ј. кыш.

ТУШ

Мен качан да адам деп кыйгырбагам,
Мен качан да адам деп ыйлабагам.
А бүгүн та кайттым болбогой,
Уур түштерге бастырып,
Карыкчыл санааларга улаарып,
Чек өскө ороон түбинен,
Сысту бала жүрегимнен
Ачу кыйгыргам:
«Адам, адам, адам!»
Түжимде өртөлгөн город көргөм,
Жуучылдар шеренгалары турган.
Мен олордыг алдыла жүгүргөм,
Кыймык жок чырайларды ајыктап,
«Адам, адам!» — деп кыйгыргам.
Үн жок колонналар экчелип,
Ышту ыраактарга ууланган.
Ол колонналар бирүзүндө
Адам брааткан.
Мен ого једижиш,
Јегинег бек туткам.
«Адам, адам гиру!» — деп,
Сүўүниш каткыргам.
Оның чырайы соок,
Базыды сүрекей түрген.
«Үч ле минутка,

Оройтыдыг, балам» — деген.
«Качан жанараар, ада? — деп,
Тынастап сурагам.—
Колонна кандый јерге
Ууланган?» — деп кайкагам.
«Еис кайра келбезис — деп,
Адам үнденген. —
Ұч ле минутка,
Оройтыдыг, балам», — деген.
Ол качан да келбезин
Мен кенете сескем,
Колоннаныг кийининен
Онтулу кыйгыргам:
«Эй, адам! Адам!»
Батальондор, роталар
Чубажып өткөн,
Мен јаар омордыг
Кемизи де көрбөгөн.
Уур кёлөткөлөрдий,
Олор барган.
Ундылбаган кожондый
Јүрегимде сус арткан...
Бу улу өйлөргө
Та мениг амадуум барган,
Та айлаткышла айланып јүреле,
Адамның калганчы сөзи
Уйкулу түнде Јүрегимди тапкан.
Уур, ырысту түш болуп,
Бурылбастан бурылып, чочыткан.
Ойгонып келеле, уйуктабай,
Көстөрим кургабай отурдым.

Колымда ручканы,
Автоматтың стволын туткандый,
кезе туттым.

«Бир уйеге
Оройтыдым, ада» — деп,
Тымыкта унчуктым.

1966, сентябрь

ЭЖИКТЕР

(Поэма-санаа)

I

Эжиктин јанына базып келеле,
Энчейип эмеш сананып турадым,
Эски турамның јабыс эжигин
Эрмек јоктог араай ачадым.
Эзен, эзен, төрөл эжик,
Эбирип ойто ло сеге келдим.
Элеп калган јес тутканның
Эрке јылузын база ла сезедим.
Эжиктерди јүрүмимде көп ачкам,
Энчейип, алдына бажырбагам.
Је, эски эжик, сениг алдыга
Јабыс энчейерин ундыбагам.
Эл-телекейди эбирип те јүрзем.
Эне јуртыма ойто ло келедим.
Эгмектеп ашкан јабыс бозогом,
Энчейгенче каруузып алтаарым.
Алдыгда эмди јаш уулчак эмес,
Ак-јарыкты көргөн эр келди,
Телекей меге тапчы эмес,
Јаш бйиме јүрегим экелди.

II

Бу эжиктен баштап ла чыгып,
Эбире тууларды кайкап ајыктагам.

Ай эскиде салкынду тўндердин
Кўнҗүрттў табыжын тыгдап јадатам...

Кыштыг тызырт туманду соогында
Кыјырап эжик ачынып ачылатан,
Кыруга туттурган энемниг кийининег
Кызыл эгирлер карап калатан.

Адам эжиктен качан да болзо
Араай кўлүмзиренип киретен эди,
Айдын тўндердинг соогыла кожо
Тайгалар тыныжын экелетен эди.

Калганчы катап эжикти јабала,
Карлу телекейде јылыып калган.
Кайда да јууныг јалангында јыгылып,
Катап адабыс эжик ачпаган...

Энем эжиктен кўзин албай,
Эгирлер сайын сакыйтан, сакыйтан.
Элбес эткен эгир кўлөткөдөг
Эрдинде каткылу адам карайтан.

Ээ калак, эмди де андый.
Энениг кўзи база ла эжикте.
Эрин сакыган, эмди балдарын сакыйт,
Энениг јўрўми — ўргўлјн сакымта.

Кўстөринде сакыштыг ижемји туманы,
Кўксинде айдылбаган кандый да санаалар.

Бойының жүрүмүн ундып салала,
Айтканы жаңыс ла балдар, балдар...

III

Энемниг салган төжөги јымжак.
Энемниг асқан курсагы тату.
Эскиде чилеп, тегерик ай
Көзпөктөг көрөт јарты јок суракту.

Ыраак кырлардың сүүри баштары
Ай жарыгына сұт-чанкыр.
Орой эгирде кемниг де кожонгы
Јүрегиме өдөт — шыңыр, шыңыр.

Бу тымыкта жагысқан сананың,
Өткөн јолымды ойто ло баштадым.
Энчикпей ыраак јерлерге барарга
Эски турамның эжигин ачтым.

Ыраак, ыраак јаркынду таңдардың
Јайнылу ырызы јүрегиме келетен.
Јастарды сананган амадуум энчикпей,
Эжиктиг јанында эригип туратан.

Көксимде јарты јок санаалар сыстажың,
Көгөргөн тууларды ажып баратан.
Ай канаттарын јайа салала,
Алдымда книга сананып јадатан.

Эртелеп тийген энгир чолмон
Эгчек боомнын үстүндө туратан,
Эжиктин жаныла ээлгир сынду,
Эрке көстү көөркийим баратан.

Энгирде бистинг чичке көлөткөбис
Эски туранын жанынаг качатан.
Je узун жолдордыг ыраагын сезип,
Улу тынып, көөркийим тымыйтан.

Айдыг жымжак эрке жарыгында
Айдылбаган сөстөр бичилетен.
Кыстыг көзүндө кандый да кунукка
Ыраак жылдыстар килеп имдейтен.

Жолукпас өйдиг ыраак кожоги
Жолдор үстиле шыгырап баратан,
Качан да бери келбезинг дегендий,
Кара чачтар жайкалып туратан.

Он жети жаштуда, о кандый жакшы! —
Ончо жолдор сеге ачык ла жарык.
Ол жылдардыг өчпөс ырызы
Эмдиге жылыдат, неден де артык...

IV

Эжиктер, эжиктер, жабыс ла бийик,
Эжиктер, эжиктер, жалакай ла керик.
Сүүшке ачылган сүрлү эжиктер,
Сүргенде кату жызыртту эжиктер.

Уйуктап болбой өрө турадым,
Ай улаарып араай жарыдат.
Кырларга кыстаткан төрөл журтымнын
Көзнөктөри араай, араай јумулат.

Јүрген јолдорым эбирни, эбирни,
Ойто ло бу бозогого келет.
«Неге јединдинг, тыңзынган кижиге?» —
Јаш јылдарым электү көрөт.

Онын алдына нени айдарым,
Менин јаргым, ару уйадым?
Еүгүн мен эшефотко чыгадым,
Гильотина кайда? Сакийдым, сакийдым.

Сексейген чачту седенгим јылыиып,
Сенекте эрикчил, јобош отурым.
Тенин јүреле, јанган ийттий,
Шырмакды јалап, айга улыйдым.
Откөн јолдордын изү шымырты
Өзөгиме менин сыстый томулат.
Күски арыштый күренг чачынган
Күн тайкылып, эбиреде жарыдат.
Көмүрдий кара көстөринг түбиненг
Көмүлин күйетен оттор чагылат,
Мунг түндердин ыраак түбиненг
Сенин изү сөстөринг угулат.
Бу та чын, та түш јерим,
Та јаркынду өргөдө, јайгы садта?
Айса шыралаган көөрөгкөй эрикчилим?
Сен јаантайып санаамда, санаамда.

Ол эжик — ырыстыг эжиги.
Жирме жажым, јиргилјин јылдарым.
Сүүштинг сүрлү алтын тагылына
Јүрегимди такып, жажына артырдым.
О јайла, мениг јаш тenegим.
Тармалу көлөткө кийининег баргам.
Чалыган күмүш ундылбас тагдарды
Чаазында журуктарга мен не толыгам?

Јаан городтыг табышту вокзалында
Јайналган санаалу жагыскан тургам,
Јажына ыраган сени сананып,
Јажыркашкан улус ортозыла баргам...

Ончо туралар отторы өчти,
Ошкы таг эзен деп каткырат.
Үргүлјинниг чанкыр маанызы —
Үстимде тегерн эрке јайылат.

Тураныг јанында эски айылым
Эжиги јантыйып, сананып турат,
Ыраган јүрүмниг ыйлу кожонгын
Аланчык баштары араай сыгырат.

V

Тагла балдар школго баргылайт,
Табылу базып частарын көргилейт.
Санаамда мениг эски шагнын
Күнгүреген өткүн табыжы күүлейт.

Ол шаг боро тандарда
Деремне үстүндө жыгырап чыгатын.
Коомой кийимдү аштаган балдар
Ойындарын ундып, школго баратын.

Көгөргөн ыраак жерлердинг сомы
Көксимде ол школдо журалган.
Айланбаста жылдыстар жолы —
Ак жалкындар санаамда тартылган.

Кару школымнынг жанына
Катап ла катап мен келедим.
Кара көстөр-көзнөктөр өткүрө
Кайкап көргөндө, мен сүүнедим.

Элбек телекейге эжикти, балдар,
Эрегистелбей капшай ачыгар.
Кайрап жүрүм кайкалду, жараш,
Кайра көрбөй омок алтагар.

Жаан эжиктинг жанына келеле,
Жалтанып, көөркнйлер, слер турбагар,
Албаты учун айдар сөсти
Ажарыгкай болуп, ичте тутнагар.

Ас та болзо кару жоныбыс
Ак жарыкта журтап ла жат.
Онынг алдына Орчыланг эжиги
Там ла элбеде ачылып ла жат.

VI

Эжиктер, эжиктер, слердин алдыгарга
Эбрип келеле, сананып ла турадым.
Улус өлгөндө уур эжикти
Улу тынып, араай ачадым.
Жарык санаалу үредүчим¹ межигин
Жардыма салып араай көдүргөм.
Жаркынду элкемдер жогыла бергендий,
Жаңгыс ла чичке жолго көргөм.
Жакшы жүрерде элбек эжиктер
Жаман келерде, тапчызын кайдайын?
Жаантайып каткылу омок көстөрүм
Жашталып турганын, о, канайып алтайын.
Үренчиктер жергелей туруп алала,
Үредүчизин калганчы жерине апарган,
Межиктинг качан да ачылбас эжиги
Мееге тийгендий жызырап жабылган.
Күстинг күндерин жаашла ыйладып,
Күлөр оосту трубалар онтогон.
Жылдыстый жаркынду жүрүм өчүп.
Агаштыг бүрлери саргарып онгон.

Же канайдар база — жүрүм андый,
Жегестелип сөктөр ундылып ла калар.
Жердин үстине чаңкыр кожондор —
Сүүштинг салкыны канатталып учар...

Эрке сөстөрдөг эжиктер ачылып,
Эриндер биригип, түндөр ундылар.

¹ Василий Константинович Плакас.

Эзинге торкодый чачтары жайылып,
Эштерин сакып, кыстар каткырап.

VII

Бийик ле эки кат эжиктер
Бистинг алдыска кезикте ачылат,
Жамызы кичинек жалтанчак улустар
Жабыс энчейип, киргилеп барат.

Узун кебистинг жымжак үстиле
Уулдар чала жорголоп келгилейт.
Уккур кеберин мында тартынып,
Узун колдорун энчейип бергилейт.

Жаан да сынду эрлер кезикте
Жабызай бергендий мында билдирет.
Эжик аржанда бийиркеек кеберин
Эленти кебиндий уштыгылап ийет.

Жаан эжиктинг ары жанына
Жалтанып киргеним санаама кирет,
Жаш тужымда базарга кичсенген
Жамаан күүндү көстөр көрүнөт.

Сананбаган санааны сапанды дейле,
Законго келиштире бурулаар дешкен...
Албатымды сүүген ару жүрегим
Ак-жарыкка жамаан нени эткен?

Кайтсын ол. Каралган кижин
Кара күүнине бойы бастырган.

Эдеги жайылган бир эмеген
Эмди жүрүмнөн жылыып ыраган.

Жаш та болзом, жаан эжикте
Жалынбагам, уйадым керечи!
Көксимди көк жалбыштый ачулар
Өртөгөн эди, жылдар керечи.

VIII

Сүүнип ачкан најылар эжиги
Сүрдеп жүреримде, кезиги жабылды.
Кыйа көргөн көстөр кылыштый,
Жүрегимди чийе тартып барды.

Көп эжиктерди мен ачкам,
Көбөрөңкөй најылык — жылыган, билерим.
Калагы тушта айткан сөзимнинг
Корондый ачузын ойто ичедим.

Ачайын деген эжик алдына
Аланзып калган мен турадым.
Эмеш өчөгөн эп жок сөстөг
Эртеги өштүүмнинг үнни танийдым.

Же каруузыган улустын күүни
Карыкчылды кардый кайылтып апарат.
Жаманда таштаган нөкөрлөр ордына
Жараш күүндү најылар табылат.

Көк телекейдин жабылбас эжиги
Көксимде менин жаанап ачылат.

Күн ойногон күмүш кожондор
Көзиме тийип, тууларга чачылат.

Эмди жолдорды эбирип жүрөле,
Эски эжикке ойто ло келдим.
Кабайым жайкалган кичинек турага
Кажайган чачту жаш бойым киредим.

Эжиктиг жанына жабыс энчейип,
— Эзен бе, кару энейим! — дейдим.
Ойноп жүрөле, жанып келгендий,
Энеме удүра бурулу көрдүм.

Сабарлары арыганча,
Сарабанданы¹ балам ойнойт,
До-ре-ми-зин кожондоп,
Торт ло меге амыр бербейт.
Ноталардан жастырала,
Энезинен арбыш алат.
Сабарлардын устине
Изү, изү жаштар тамат.
Сарабанда, сарабанда
Ол жаштардан нзип турат.
Чичке сабарлар алдынан
Чын музыка жыгырап чыгат.
Сарабанда, кичинек ронда —
Баштапкы ла алтамдар.
Та музыканын жолы анда,
Та ончозы ундылар.
Je качан да санаанда
Сарабанда артын калар.
Сабарларыга жаштар тамган
Эрке тужын тўжелип турар.

1968, август ай.

¹ Сарабанда — музыкальный произведениениң ады.

КУСКИ ЭЛЕГИЯ

Туйук санаа сананып,
Туманду тууга не чыктым?
Ак булутка ородып,
Алтайымда не астым?
Мөнгүлик чечек бедреп,
Мөш аралай не бардым?
Ол жагыс ла тўжимде,
Оны канайып табарым?
Алтын бұрлер төгүлет,
Алтай туулар јес, куулы.
Туруна үндү өзөктөр
Тумантып неге кунукты?
Айса койчылар јайлудан
Көчүп јүре берген бе?
Јатыра тўшкен тайгалар
Энзиреп арткан ба?
Көксимде алыс кунук бар,
Айрылып кайдаар барарым?
Чөрчөк чагкыр јеримненг
Чөкөп кайдаар јанарым?
Эбиреде тып-тымук,
Тымыктаг кулагым шыгырайт.
Кырдын тўрген суучагы
Нени де меге куучындайт.
Өлбөс јүрүм беретен

Кутук суучак кайда не?
Айса бу ла суучакта
Андый ийде бар ине?
Күс! Менин сүүген бйим.
Бүрлер шылыражат, шымыражат,
Мбгүн башту тайгалар,
Шангар чылап, күнүрежет.
Ак тумандар арчылып,
Арыскан туулар улуркайт.
Алтын жалбырак жардыма
Айланып түжеле, жажыркайт.
Тош мөнкүлөр тбжине
Тондолот кылдар жайнузы.
Ай жарыкту соната
Жарыдат карык санаамды.
Туман, туман сериди,
Же туйук санаа чечилбейт...
Ченелтелү жүрүмнен
Жүрегим мөнкүлик бедрейт.

Сентябрь, 1969 ж.

КИЧИНЕК ЖУРУКЧЫ

У улчагым та нени де жураган,
Мен де ондобойдым.
Ракеталар кайдаар да учкан...
Ол уйкуда ойгоспойдым...
Карандаштарын бек ууштанган,
Ол жылу тынат.
Чолмонду бөркин, автомадын
Жанында салган жадат.
«Ура» — деп балам улаарып,
Түнде унчугат.
Адышка кызыган автомадын
Колында бек тудат.
Оштүлөр жыгылат, жыгылат,
А бойы өлбөс — герой.
Өлүмди жаш көөркий билбес,
Ончозы ойын ла болбой.
Кичинек кижн кижилнктннг
Жүрүмнн өткөнөт.
Үлдүлери күнге мызылдан,
Эскадрондор өдөт.
Бүгүн уулчагым тўжиле
Космодромдор жураган.
Жарты жок аэродромдордын
Сомдоры тартылган.
Мында күн, жылдыстар,

Мында кызыл Чолмон.
Же тўжен, тўжен, уулым,
Көрөлө, ойгон.
Сеге, байла, ыраак
Космодромдор тўжелет.
Жалбыштары чөйилли,
Ракеталар учат.
Сенин журуктарың кайкалду,
Жарты жок ло суракту.
Сендий озор ару,
Сендий озор улу.
Кичинек кижичегим,
Көбөрөңкөй эркечегим.
Орой тўнде ўстинге
Эрке энчейедим.
Жаркынду тандарга удур
Жүрүмим улалат,
Жүрбеген жүрүмим
Ырысла сенде улаарат.

1968, жай.

Алтайдың бийик сындарыла јортконыс,
Тенери чапкырлык, көк ышта туулар.
Эриккен айылдар эжигин ачканыс,
Эзен бе кару, кару улустар...
Айдың тўнде аттарысты армакчылап,
Ак-көгөлтирим јеристе турганыс.
Имдешкен јылдыстар јаркынын ичин,
Илбилў кожонго туттуртып салганыс.
Айылдың ээзи көп эремеги јоктон
Сўўнип уткыган, ажын аскан.
Арыган улус, ичигер дейле,
Алдыска алтай аракы тургускан.
Бу јонымның јалакай күндўзи,
Оны мен сўўнип көдўргем.
Ох, албатым, кандый албаты?
Күндўге эмес, кўўниге сўўнетем.
Айдың тўнде Јайлагуш јалагыла
Мыйгактарын айдап сыгын өткөн.
Сўўшке кўйген јнит сыгын
Јылдысту тенерини шынырада мөөрөгөн.
Тўш јеримде Сөөктў-Тайгада
Алтан мўўстў аңдар јўрген.
Кўннинг чогы ологго табарып,
Алтай тайгалар чедиргентип кўйген.

УЧ КОЖОН

I

Р'еволуция. Гражданский жуулар.
Өлүм, кырылыш, Алтайымда ыш.
Ыраак өзөктөрдө аайланбастың шыразы.
Көңдөй мылтык, жебрен кылыш.

А ологго удурга казачий полктор,
Эрмекчил пулемет, эзирик эскадрон.
«Эй, ончозын жергелей тургускар.
Бир ок, а чүчмектер он!»

Есаул калагы, бу кемнинг жагы?
Жерлик талада ол кудай, жаргычы.
«Уулдар, карган алтайды тургускар,
Танма эдин адарга жакшы!»

Ок ологго жаан кайрал.
Жок, үлдүле керте чабыгар!
Алтай олондон ару болзын,
Бистинг жерис, байлык кырлар»...

Тил билбес, коручылы жок
Албатым кырларыла коркып качкан.
«Ах, слерге Колчак каан керек?»
Кара баштар кандалып чачылган.

Je историянын жаргызы качан да келер,
Есаулдын мойыны Оймондо кезилген.
Жайым биске кызыл тагдактый эмес,
Кан болуп, жүрегистег төгүлген.

Санаама кирет: журтсовет үстүндө
Кызыл мааныны салкын чайбайтан,
Карган коммунист агаш трибуннаг
Шуурганга тумаланып, куучын айдатап.

Адам букваларды араай журап,
Советтер адынаг жөптөр бичийтен.
Байларды кулактап, бандаларды истеп,
Амырын ундып, Советке иштейтен.

Эгирде кол мылтыгын арчып,
Эгчейген тууларга эрегис карайтан.
Тагкынын чанкыр ыжына ородып,
Та нени де сананып отуратан.

Ого журтсовет контора эмес,
Печать корыган сейф эмес.
Ол трибун, революционный жаг —
Кату тудар өчөп кыйа бассан!

Байрамдарда кызыл мааны тудунып,
Колоннанын бажында барар.
Эгирде журтта каруулдар тургузып,
Үспекчин жарыгында доклад кычырап.

Мааны — ол кемге де бөс,
А биске — жалбыштый изү сөс.

Карлу салкында кызарып элбирейтсе,
Көстөрнн сүүмжиле эркелейтен.

Ол ыраак жерден келген оттый,
Революция очогынан экелген костый,
Журтымнын үстүндө көгжип жалбырайт,
Жаштаг кару кожон жүрегисте ынгырайт.

... Тымык түндө жылдыстар оодылып,
Жерге шынгыражып түшкүлейт.
Космический керептин ак куйругу
Айга оролып, тегериде чийилет.

Кызыл мааны эмди энпр чолмондо,
Болчок туранын үстүндө чилеп, элбирейт.
Смольныйда күйген оттордын жалбыжы
Ракеталар учурып, күзүрөп күйгилейт.

II

Кайдаг келген бу Россия?
Эмди бис россияндар болуп калдыбыс.
Чырайыс азия, а күүнис башка,
Эки күүндү, алаңзып турадыс.

Эки континент жүрегисте биригип,
Оштөшкөн сүлтерлерден айрылып болбойдыс.
Бойысты бойыс көрөр күүнис жок,
Ундылган көлөткөлөрднй жолдо турадыс.

Je бу эренгистерди женип,
Келер бйдө элбек жолго чыгарыс.

Чырайыс азия, жүрегис телекей.
Жондор учында јобожын турбазыс.

Россия биске өйи эне эмес, —
Россия эмди төрөл энебис эмей.
Ол Россия — Ленинниг төрөли,
Ленинний улу ла керсү эмей.

Озогы Россия — казыр чырайлу,
Алтай јериске келгенин билерим,
Ол бирде шыралу, бирде алкышту,
Бичикле эмес, жүрегимле сезедим.

Је бу Русь, јалакай Россия,
Жандарм чырайлу Россия эмес.
Тиштерди ооткон, айдаган, базынган
Токпок башту урядник эмес.

О јайла, је мен јажырбазым.
Эмди де эскиниг чырайы көрүнет.
Кандый бир јамыркактыг үннисег
Калангы полицай өчөжи угулат.

Ол, байла, эски Россияныг
Калганчы катап көргөн көрүжи,
Кулактыг уулыныг жүрегиниг түбинде
Түүлип арткан кара каргыжы.

Оның учун чынныг чынын
Чыгара айдарынаг коркыба, поэт.
Јүрүмниг терен јарты јоқ кадын
Өткүре көрөринег кылбыкпа, поэт.

Алтайыг керегинде акту чынды
Сен айтпазан, кем айдатан?
Келер өйдөги ыраак улустар
Керечи сөсти кайдаг табатан?

III

Жегестелген жебрен эски айлында
Эгчейген карган жагыскан отурат,
Эски телекейдинг көлөткөзи мында
Эригип иргеде жагыскан карарат.

Откөн өйлө эзендежип тургандый,
Өрөкөн бери та не келетен.
Айса теңериге ачык тунуктен
Жаш өйлөри эрке көрөтөн?

Бир тушта жарлыкчы да болгон,
Ак жаг жагдап, Алтайла жүрөтөн.
Арчыннын көк ыжына эзирип,
Арасейге каргыжын ийетен.

Тепсендерге таш күреелер тудуп,
Теңериге койдың колын да чачкан.
Телекейдинг кежик — ырызын
Теңеридег кыйгырып сураган.

Жибеттег келген судурлар кычырып,
Жиргилжиндий көрүмдер айткан.
Житкезинег жандарм тудала,
Бийскийдинг бийтту түрмезине суккан.

Ак бурханнаг болуш та сураза,
Темир эжиктер ачылбаган.
«Ах, сеге јолон каан керек пе?»
Јоон полицей «јолодып» сабаган.

Мен төрөл јуртымды эбирип,
Өрскөнниң айлына өнөтийин кирдим.
Өчүп брааткан оттың Јанында
Буурыл башту карганды көрөдим.

Солундар сурайт, чайын урат.
«Јайгыда айыл артык ине» — ден айдаг.
Оноң чоктордон көзин албай,
Та кандый ырымды ол кычырат.

Барон Унгернди истеп барганын
Байла, өрөкөн эске алынат.
Катанду, канду Аркыт,
Байла, оның көзине көрүнөт.

Чуйдын јолыла барган аттардын
Тибирти оның кулагына угулат.
Ак-боомдо пулемет огынан
Шырказы эмди төжинде сайылат.

Ол партизанский јуулардын
Өткөн јолдорын эске алынат.
Ачу јастырышты, акту өлүмдерди
Араайынаг тоолоп отурат.

Каныркак шокты, јаман кылыкты,
Кезедилбеген өлтүрөөчи улусты —

Ончозын бүгүн эске алынат,
«Олор түней ле чирнир» — деп айдат.

Эйе, Россиянын ыраак жаказында
Бурузы жок албаты кырылган.
Каныркакта, казыр мактанышта
Улдулдер акту канга кызарган.

IV

Төрөл јеримнин туманду салымын
Илбилу көрүнештег энчейип көрдөм.
Ундылган өйлөрдиг үндерин тындаалап,
Унчукпас кырларында сананып жүредим.

Өчкөн оттордын күлдерин эжин,
Өйлөр чедиргенни таппай турадым.
Көгөргөн боомдордыг энмек жүзүндө
Көлөткө сомдорды көрүн каладым.

Кату чактарда корогон јоныбыс
Карузыжып жүрбөс эмди кайткан?
Кылыштый көрүшле кыйа кезижин,
Кырма бедреп не базышкан?

Эрлер күүни элеген болтон бо?
Эрјине жүректөр соолгон болтон бо?..
Ачу санаалар мени не курчайт?
Айдылбас сөстөр түндий базырат.

Јоным тымыктыг каразынаг айрылып,
Јолын аларга энчикпей мендейт.

Je кедер кылыгыс, керексибес жагыс
Кара каргыштый ичкери нийбейт.

Алтайымда арслагдый эрлер болгон,
Эмди де андый ойгорлор табылар.
Келер өйлөрдиг мөңкүлик кожогын
Алтай поэттер эмди де айдар.

Күн канадына кожогдор салала,
Күмүш тууларым үстине чагылат.
Өткүн кожогду өлбөс поэттер
Эзендик болзын, жеримде табылат.

1967—1968 ij.

●

Каткырадыс, жастырадыс, ыйлайдыс,
Кату ла ырысту жолысла барадыс...

Je калганчы өйис келгежи,
Кабышпас эрдибис та не деп кыймыктаар,
Та ұлгерлер кычырар,
Та карагуйдан коркып,
«Энем» — деп кыйгырар.

ТӨГҮНЧИ КАМДАР ЧЫЛАП

Жегестиген жебрен тууларымнын
Жес тунгүри толу Ай болотон,
Самтар салкындар орбыдый соксо,
Чедирген жылдыстар күйе беретен.
Ол өйлөрдө Ойрот-Каан
Алтай камдарды өртөгөн дежет.
«Төгүн жагды баштадыгар» — дейле,
Төрбөст-ламалар бурулаган дежет.
Бу ла өзөккө камдарды жуула,
Агаш айылга кийдирип бөктөгөн.
Кудайга учатан күлүктөр болзогор,
Түнүктөгү учуп чыгыгар» — дешкен.
Ончозы күйген, же албатымда
Озодоң бери куучындар жүретен,
Ээлү камдар учуп чыгарда,
Төгүнчи камдар анда күйген.
Ол куучынды эске алынып,
Оныг жаан учурын сананадым.
Жүрүмниг өчпөс бу одында
Күйер поэттер адын адайдым.
Төгүндеген камдар чылап,
Кубары учуп, олор жылыяр.
Ээлү поэттер болгон дежиң,
Эки-жагыстыг ады адалар.

Сентябрь, 1968 ж.

●

Көгөргөн тымыктарда,
Көөрөгөн сакыштарда
Күндөр кызарып ажат,
Таңдар агарып адат.
Ак тумандар өткүрө
Шыңырту каскактар бажында
Сыгындар мөөрөжөт,
Көчкөлөр сөгүлөт.
Жайлагуштын боочызына
Алтын жыдазына тайанып,
Линт кезер үргүлөйт.
А сүүгенинин үниле
Узуги жоктон
Чанкыр Жайлагуш улаарат.
Жажарган телекей
Өскө жылдыстарла имдежет.
Бис билбес тилдерле
Мөштөр шымыражат.

1968, сентябрь.

ЖУУНЫҢ ЫЛДАРЫНДА

Күстин карангуй салкындары
Капчалдарга күркүрөп кептелетен.
Кара туулар көгүстери
Түнгүрлер чилеп, түпүлдейтен.
Уйуктап болбой төжөктө
Уулчак агданыш жадатан.
Жаантайын жажыл жай турар
Чөрчөк жерлерин санайтан.
Уйуктап ол улаарып,
Узун жайыла баратан.
Күүктин үни тыгдаалап,
Күмүш суулар кечетен.
Ойгоныш келзе, кар, салкын,
Труба күнгүрөп ыйлайтан.
Одүк жыртык, тон до соок,
Школго канайып баратан?
Же узун, соок оромго
Уулчак мендеп жүгүрөтөн.
Урокто аштаган көзине
Чечектү жай түжелетен.
А үредүчи изү жерлерде
Жүрүм керегинде айдатан,
Чанкыр теңерилер кечире
Указка араай жылатан.
Африкада жажына жай,

Кыш качан да болбойтон,
А тышкары куйун, ай, ай, ай,
Айланып, каткырып ойнойтон.
Жагына жай талада
Улус неге аштайтан?
Коо пальма бажында
Кокос — кузук тастайган!..
Кокос эмес, бомбалар
Устиеке бистиг урулган,
Уй мылтыктар калактап,
Тенгерини чайкалган.
... Же жарыктын алты талазын
Жастырбай уулчак адайтан,
Жууда адазын сананып,
Журуктан көзин албайтан.

1967. ноябрь ай.

Б А Ж А Л Ы К Т А Р

Тийинг (Поэма)	5
«Алтаыым деп мен антсам»	6
Бороуул (Баллада)	13
Лирический санаалар	47
«Сениң чапкыр талайыга»	48
«Көптөгөн болуп, мен жүрейнин»	50
Оносто тура	51
Эгирде кожон	54
Гоби-Алтай (Поэма-санаа)	55
Кышкы элегия	60
Мен-майя	68
«Энемде койлогон төрөл тайгага»	70
Солун кижн	72
«Сениң көзүңде бүгүн»	74
Байаншор	75
Өйүмдө кожо	78
«О кайракан, сениң алдыга»	80
Чөөчөй аракы	81
«Ак чаазыңды колыма алала»	83
Кутус кожон	84
Жерим керегинде	86
«Жабыл теректер жаштары»	88

«Та отторло шуурган, шуурган»	89
Элегия	91
Мрамор туулар	92
«Күүктер үни жыкылдап»	94
Сен кижн	95
«Көстөрүм неге жашталат»	96
«Ой, ыраакта чагкырлар»	97
Мен — Дон-Кпхот	98
«Карыкчылдый кара тун»	99
«Куйушдарла оронуп»	100
Жыланду суу	101
«Оромдор орой шуулажын»	103
Лолдон ийген сөс	105
Күлөр күскү (Баллада)	107
Эстрада	114
Мөңкүлик	117
«Ах, ойто ло жас»	119
Кайчы	120
«Менин сүйнөмдн корыгар»	122
Адалар жолыла	124
«Соок жагмырдын санаалар»	126
Озогы элегия	127
«Карлар айланат вальста...»	128
Түш	129
Эжиктер (Поэма-санаа)	132
«Сабарлары арыганча»	143
Күски элегия	144
Кичишек журукчы	146
«Алтайдын бийик сындарыла жортконыс»	148
Үч кожог	149
«Каткырадыс, жастырадыс, ыйлайдыс»	157
Төгүнчи камдар чылап	158
«Көгөргөн тымыктарда»	159
Жуушынг жылдарынла	160

Аржан Адаров
(Владимир Овчинников Адаров)

СУДЬБА РОДНОЙ ЗЕМЛИ

Стихи

На алтайском языке

Редакторы *Б. А. Укашин, Э. С. Сираликов*
Художник *В. Д. Запрудая*
Художественный редактор *И. И. Митрофанов*
Технический редактор *Р. А. Коломыц*
Корректоры *К. Е. Укашина, А. А. Боконкова*

Сдано в набор 27 II 1969 г.

Подписано к печати 10 IV 1969 г.

Формат 70×108¹/₂. Усл. п. л. 7,175.

Уч.-изд. л. 5,35. АН 14851.

Заказ № 755. Тираж 1500 экз.

Цена 63 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства
г. Горно-Алтайск, пр. Коммунистический, 44, Горно-Алтайская
тинография, пр. Коммунистический, 27.

Братим 03. анча

ГОРНО-АЛТАЙСК. 1969